

УРОКИ ГОЛОКОСТУ

№ 2 (26), травень – серпень, 2011 р.

УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРУ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРУ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ СЕМІНАР З ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ м. Черкаси, 23–25 червня 2011 р.

Цього року щорічний навчально-методичний семінар з історії Голокосту на теренах України відбувся у місті Черкаси. Вибір місця був зроблений з ініціативи наших черкаських колег, які ще на початку року заявили про своє бажання прийняти семінар у себе і допомогти з його організацією, за що висловлюємо їм щире подяку. Окрім ініціативи, безумовно, для проведення семінару Українському центру вивчення історії Голокосту була необхідна фінансова підтримка, яку цього року надало посольство Держави Ізраїль в Україні. Даний семінар, як і кожний з попередніх, було проведено в партнерстві з Міжнародною школою вивчення історії Голокосту при Меморіалі «Яд Вашем» (м. Єрусалим) та за активної участі лектора від цієї установи.

18 навчальних годин, розподілених протягом двох повних робочих днів, 30 учасників з усієї України, лекції, практикуми, обговорення методичних питань, презентації літератури і ресурсів, екскурсії, обмін досвідом між собою і з більш досвідченими колегами-випускниками «Яд

Фрагмент відеопрактикуму пані Ноа Сігал

Вашему» – так можна коротко описати основні напрями роботи семінару, який став можливим завдяки високому рівню мотивації учасників та їхньому бажанню працювати до, а подекуди і після дев'ятої години вечора...

Учасники повинні були запастися чималою витримкою та зацікавленням, адже співробітники УЦВІГу підготували для них надзвичайно інтенсивний курс. Семінар було організовано таким чином, щоб уникнути одноманітних теоретичних занять та максимально залучити учасників семінару до роботи. Тому, окрім типових академічних лекцій з їх подальшим обговоренням (наприклад, з питань історіографії, термінології чи особливостей Голокосту на українських територіях), до програми були введені практикуми (наприклад, з методу усної історії у вивченні та викладанні історії Голокосту), особливої уваги заслуговують відео-практикуми, які запропонувала і блискуче провела наша колега з «Яд Вашему» пані Ноа Сігал (з питань українсько-єврейських відносин та нацистської ідеології), а також тренінгові

Семінар відкривають керівник УЦВІГ А. Подольський та співробітник Міжнародної школи при Меморіалі «Яд Вашем» Ноа Сігал.

заняття-обговорення (з питань методики викладання історії Голокосту, роботи з джерелами тощо). Міждисциплінарності теми були присвячені презентації пана Наума Резніченка про історію Голокосту у вітчизняній та зарубіжній літературі та пані Анни Ленчовської — про психологічні основи викладання теми (остання, на жаль, не відбулася з технічних причин, а от перша викликала велике зацікавлення серед слухачів).

Екскурсія пані Лариси Коломієць по місту Черкаси

Також учасники семінару відзначили екскурсію місцями єврейської та неєврейської культури міста Черкаси, яку на високому рівні було проведено пані Ларисою Коломієць. Важливими, з огляду на практичну спрямованість семінару, були також презентації нових навчальних посібників від «Яд Вашему» та ресурсів УЦВІГ, частину з яких учасники семінару отримали у подарунок.

Окрасою проведеного семінару стала група українських випускників Міжнародної школи «Яд Вашем» 2010 року, котрі доєдналися до його роботи наступного дня і, маючи власну програму, час від часу долучалися до основної групи учасників, пропонуючи до їх уваги власний досвід та зауваження.

До речі, про зауваження: незважаючи на шалену інтенсивність програми і брак часу (а може, якраз саме через це), кілька важливих тем, за словами учасників, не були включені до програми цього річного семінару. Серед них історія опору євреїв геноциду та особливості культури і традиції єврейського народу. Окрім того, висловлювалися побажання більше поспілкуватися з колегами-випускниками «Яд Вашему». Ці зауваження було прийнято до уваги та, сподіваємося, наступного року програму вдасться оптимізувати відповідним чином.

Загалом, учасники залишили позитивні відгуки про семінар. Наразі на частину з них чекає двотижневий стажування у Міжнародній школі вивчення історії Голокосту при «Яд Вашем» у листопаді 2011 року, а інших — проекти та стажування УЦВІГу та партнерських організацій.

*Віталій Бобров,
координатор освітніх проєктів,
Український центр вивчення історії Голокосту*

* * *

Ідея проведення навчально-методичного семінару з історії Голокосту у Черкасах визрівала досить давно. Ще на освітньому семінарі у Парижі я почула від французької колеги спогади її бабусі про те, що на початку ХХ ст. її рідні переховувалися у Черкасах від погромів, які охопили майже всі українські міста. Ця інформація спонукала до ще більшої зацікавленості єврейською історією нашого міста.

На семінар прибули вчителі з різних куточків України. Частина з них уперше долучилася до заходів Центру, інші — минулорічні випускники «Яд Вашему». Організатори досконало продумали всю програму, уміло скомпонували різні види та форми роботи. Анатолій Подольський, Михайло Тяглий, Віталій Бобров задали роботі цілеспрямованість та наповненість. Термінологія, хронологія та історіографія робили тему зрозумілою та актуальною. Питання антисемітизму та нацистської ідеології, ознайомлення з кінопоглядом на єврейсько-українські відносини висвітлила Ноа Сігал — співробітник Меморіалу «Яд Вашем». Вона також презентувала учасникам семінару цікавий посібник «Транспорт». Змістовне та глибоке теоретичне наповнення семінару було підкріплене сучасними методологічними підходами, практичними настановами, з якими нас ознайомили Ольга Педан-Слепухіна, Наум Резніченко, Тетяна Величко.

Я беру участь у заходах Центру майже 5 років. Кожний семінар для мене — це нові знання, уміння та вдосконалення форм роботи. Цього разу я проводила екскурсію місцями єврейської історії та Голокосту в Черкасах. Мені дуже хотілося, щоб колеги під час тригодинної екскурсії відчули дух нашого міста, доторкнулися до його маловідомої історії. Більшість з них уперше відкрили для себе саме цю сторінку історії Черкащини.

Екскурсія розпочалася з Святотроїцької площі поблизу краєзнавчого музею. Пам'ятний знак на будівлі свідчить, що на початку ХХ ст. тут знаходилася одна із шести синагог Черкас. А поряд височіють куполи Святотроїцької церкви. Століттями українці та євреї поряд жили, працювали, вчилися та відпочивали, а Друга світова війна все зруйнувала та перекреслила. З Пагорбу Слави відкривається чудовий вид на район Митниця. У 1940-х рр. він виглядав зовсім по-іншому, ніж зараз. Там мешкала більшість єврейського населення Черкас. З жовтня 1941 р. саме туди нацисти переселили всіх євреїв міста, створивши своєрідне гетто. Незабаром усі вони були знищені. На жаль, у місті ще немає пам'ятного знака, біля якого могли б вшанувати жертв Голокосту і який би засвідчував скорботу за загиблими. Окремою сторінкою стала розповідь про Праведницю народів світу Олександру Шулежко. Її подвиг відзначений Державою Ізраїль, водночас черкаські мало знають про нього. Через зливу не вдалося відвідати старе єврейське кладовище.

Справжнім відкриттям для більшості гостей стала наявність у центрі України буддійського храму.

Черкащина на семінарі була представлена методистом ОПОПП Н. М. Степановою та трьома учителями. Сподіваюся, що за підсумками своєї роботи колеги зможуть поповнити знання у Меморіалі «Яд Вашем».

Дні семінару пролетіли як одна мить. Зустрічі, обговорення проблем та планів, обмін думками та досвідом. Незважаючи на це, питань не стало менше, не з'явилися готові рецепти. Залишилося бажання спілкуватися з однопідприємцями, дослуховуватися до людей і не бути байдужим до чужої біди.

*Лариса Коломієць,
вчитель історії, м. Черкаси*

Групове фото учасників семінару

* * *

Червень огортав землю нічною ковдрою. Тиша колихала, а легкий прохолодний вітерець пустував на пероні. Мій потяг до Черкас мав ось-ось підійти. Я стояла, тримаючи в руках квиток, а подумки перебирала всі варіанти проведення майбутнього семінару. Так, хвилювалася, було навіть страшно, заспокоював внутрішній голос, який завжди мені суперечить. — Я там нікого не знаю! — Познайомишся... — Я не історик! — Ця тема хвилює кожного... — Я не знаю куди їхати! — Тобі надіслали схему...

Таким був початок моєї першої зустрічі із Українським центром вивчення історії Голокосту. Це страшне слово «Голокост» навіть з українського словотворення має негативну семантику... За що винищувалася нація? Хто дав право нацистам так по-звірськи вбивати людей? Чому народ, який, за легендами, був богообраним, став приреченим на тотальне винищення? Чи згадують сьогодні невинних жертв? Чи не вирвала Україна цю сторінку з літопису своєї історії? Відповіді на ці та інші запитання я хотіла знайти на навчально-методичному семінарі, що організував Центр у червні цього року.

Програма семінару виявилася насиченою. Лекції, обговорення, практикуми, перегляд відеозаписів... Виступи кожного з лекторів варті були найвищих похвал! Змістовні, науково обґрунтовані дослідження Михайла Тяглого змушували глибоко задуматися. Цікавими, емоційно оформленими, простими для розуміння, насиченими інформацією виявилися доповіді Анатолія Подольського. Він говорив про серйозні речі, але краплі гумору, подекуди іронії, використані ним у своїх лекціях, були настільки вдалимими, що хотілося слухати і слухати. Суб'єктивізм його думок викликав повагу та засвідчував його високий науковий статус. Доступними, інформативними, обґрунтованими були виступи Тетяни Величко та Наума Резніченка. Зокрема, пан Резніченко детально розглянув, як проблемі Голокосту висвітлено у художніх творах світових поетів та прозаїків. Він досконало пояснив образи, використані Паулем Целаном у поезії «Фуга смерті», дав можливість прослухати аудіозапис цього твору мовою оригіналу. Не можна не згадати про таку неординарну особистість,

як Ольга Педан-Слепухіна. Саме ця жінка познайомила нас одне з одним. Саме вона об'єднала всіх у своєму фоторепортажі, який кожен з присутніх, сподіваюся, уже отримав на свою електронну пошту.

Інтерактивними, надзвичайно захопливими були практикуми від Віталія Боброва. Від нього я взяла багато чого (не тільки купу книг), а найголовніше — цікаві розробки завдань, запитань, різні методичні рекомендації. Простіше кажучи, і приємно, і корисно. І врешті-решт, як не згадати про особливу жінку, представницю Міжнародної школи вивчення історії Голокосту при «Яд Вашем», що в самому Ізраїлі, — пані Ноа Сігал. По-перше, хотілося постійно на неї дивитися, вона привабливо посміхалася, не минаючи приємним поглядом жодного із нас. По-друге, хотілося постійно її слухати, вона знала стільки, що здавалося, ніби в її голові зібрано всю бібліотеку із «Яд Вашему».

Але семінар — то не лише розумні слова та наукові відкриття. Ми мали змогу познайомитися з містом завдяки чудовій екскурсії з Ларисою Коломієць. І найголовніше, за ці три дні кожен ще й відпочив! Запах сосен, навколишня тиша, тепла вода Дніпра (так, дехто встиг навіть у головній річці країни ноги помочити) — це все дозволило нам приємно відпочити, забувши про буденні хатні клопоти. За це ми і вдячні вмілим організаторам, усім тим, хто доклав максимум зусиль, щоб все пройшло на найвищому рівні. Головною серед них була, звичайно, Неля Ющенко. Трепетна, добра жінка, а скільки в ній сил та енергії!

Усі роз'їхалися по своїх містах, до своїх домівок. З семінару залишилися фото, спогади і прагнення. Прагнення зробити щось для Центру, бажання воскресити пам'ять про Голокост у молодого покоління, у школярів. А ще залишилися сили для творчої співпраці. Уже з'являються перші ідеї, треба тільки все продумати та узагальнити — свічка загорілася, а отже, семінар обов'язково матиме позитивний результат.

*Олена Бабенко,
вчитель української мови та літератури ЗОШ І-ІІІ ст.,
с. Новокостянтинівка, Братський район, Миколаївська область*

ХІ ЕЖЕГОДНИЙ КОНКУРС УЧЕНИЧЕСКИХ РАБОТ «ИСТОРИЯ И УРОКИ ХОЛОКОСТА»

Украинский центр изучения истории совместно с Евроазиатским еврейским конгрессом при поддержке правительства Государства Израиль в Украине 6–8 мая 2011 г.

Церемония открытия конкурса в День памяти Катастрофы европейского еврейства. Выступления посла государства Израиль в Украине З. Калай-Клайтман

провели в Киеве XI Международный конкурс ученических научно-исследовательских и творческих работ «История и уроки Холокоста».

Открытие конкурса было проведено в помещении Израильского культурного центра и было приурочено к церемонии, посвященной Дню памяти Катастрофы европейского еврейства (Йом ха-Шоа), проводимой Израильским культурным центром при Посольстве государства Израиль в Украине. Конкурсанты стали участниками Церемонии памяти, такой же, как это происходит в Израиле, что, по их отзывам, произвело на них неизгладимое впечатление. В открытии конкурса принимали участие посол Израиля в Украине З. Калай-Клайтман, а также председатель Генерального совета ЕАЕК И. Зисельс.

На конкурсе изначально было предоставлено 90 работ, в дальнейшем для участия в конкурсе были отобраны 54 работы учеников 8–12 классов из 17 областей Украины, а также из Молдовы и Беларуси.

Открытие конкурса. Выступление членов жюри А. Подольского и И. Медвинского

Все три дня работы конкурса были очень насыщенными. Защиты работ проходили в уважительной и демократичной атмосфере. Для удобства защиты научно-исследовательских работ проходили параллельно в двух группах, в то время как творческие работы были вынесены на пленарное заседание, где присутствовали все конкурсанты.

Кроме защит для участников были организованы тренинги по проблематике этнических стереотипов и воспитания толерантности, был проведен тренинг о поисковой деятельности и о работе с источниками, была прослушана лекция о правилах оформления научной работы. Для учителей были организованы встречи с обсуждением проектов в области изучения истории Холокоста и прав человека.

Конкурсантам был предложен просмотр художественного фильма «Облава», военной драмы совместного производства Франции, Венгрии и Германии, посвященной истории Катастрофы в Европе.

На торжественном закрытии конкурса были оглашены победители. В этом году было решено присудить три первых, три вторых и три третьих места. Первые места заняли исследовательские работы Павла Бабина (г. Черновцы, Украина), Ольги Гисем (г. Киев, Украина), Евгения Ивчика

Торжественный момент – подведение итогов и вручение наград призерам

(г. Николаев, Украина). Приз зрительских симпатий получил Дмитрий Гройсман из г. Бельцы, Молдова. Все участники конкурса получили сертификаты участия в XI Международном конкурсе ученических научно-исследовательских и творческих работ «История и уроки Холокоста», а также большие наборы книг, изданных УЦИИХ и ЕАЕК. Победителей конкурса ЕАЕК приглашает посетить ежегодный летний лагерь «Истоки толерантности», проводимый с 2002 г.

*Директор программы ЕАЕК
«Толерантность – уроки Холокоста»
Дорина Зильберминц*

ШКІЛЬНИЙ КОНКУРС ДОСЛІДНИЦЬКИХ РОБІТ, ПРОСВІТНИЦЬКИХ, СОЦІАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ ТА ТВОРЧИХ РОБІТ «БАБИН ЯР: ЛЮДИНА, ВЛАДА, ІСТОРІЯ. ДО 70-РІЧЧЯ ТРАГЕДІЇ». 2010–2011 навчальний рік

5 червня 2011 р. у м. Київ Український центр вивчення історії Голокосту та Громадський комітет для вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру у співпраці з Посольством Республіки Франція та Музеєм історії Києва провели конкурс учнівських дослідницьких робіт, просвітницьких, соціальних проектів та творчих робіт на тему: «Бабин Яр: людина, влада, історія. До 70-річчя трагедії». До участі в конкурсі були запрошені учні та вчителі загальноосвітніх навчальних закладів міста Київ та Київської області.

Відкриття конкурсу. Вітальне слово співголови громадського комітету «Бабин Яр» академіка Мирослава Поповича

ПАМ'ЯТЬ ПРО ІСТОРІЮ ШОА В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ (нотатки про конкурс шкільних робіт «Бабин Яр: людина, влада, історія. До 70-річчя трагедії»)

2011 рік, особливо його друга половина, для країн та суспільств пострадянського простору, насамперед України, — це рік пам'яті: 70-та річниця нападу гітлерівської Німеччини на Радянський Союз, 70-ті роковини трагедій, пов'язаних з Другою світовою війною... Для історії євреїв, єврейських громад України це рік вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру в Києві, жертв Голокосту всієї України — великих міст та маленьких містечок. Від Сокаля, що на Львівщині, до Алчевська, що на Луганщині. Улітку, восени та взимку 1941 року нацисти, які відштовхувалися від постулатів антисемітизму, що був наріжним каменем усієї націонал-соціалістичної ідеології і нацистського Третього рейху та не залишав права на життя єврейському народові, єврейській культурі в Європі, жорстоко винищували людей, родини, цілі громади на землях України. Вересень 1941 року в істо-

Фрагмент захисту роботи в групі «А». Захист рецензує член журі, зав. відділом «Бабин Яр» Музею історії Києва пані Тетяна Євстаф'єва

ричній пам'яті киян, у культурному коді нашого прекрасного міста назавжди пов'язаний зі спогадами про трагічні події в Бабиному Яру. Але кожного вересня уже сімдесят вереснів поспіль біль пам'яті посилюється, згодом відходить на другий план, але не зникає... Іван Дзюба колись писав про те, що Бабин Яр та Аушвіц — це символи Голокосту...

Протягом останніх двадцяти років (від здобуття Україною незалежності) стало можливим, на відміну від радянських часів, відверто розповідати, писати, здійснювати наукові дослідження, публікувати документи, створювати фільми та твори мистецтва про трагедію Бабиного Яру, а також споруджувати пам'ятні знаки на цьому місці. Але моя країна досі залишається, на жаль, посттоталітарною державою, і саме тому історію Бабиного Яру все ще не включено до колективної пам'яті українців як частину власної національної історії. Адже якщо так, то й немає відповідальності за пам'ять і, відповідно, немає й меморіалу у Бабиному Яру, а є лише декларації, заяви від державних органів та чиновників усіх рангів; є лише формальне ставлення, що демонструється у вересневі дні кожного року. Створюються робочі групи на найвищому рівні, при міністрах та міністерствах, котрі мають підготувати цілу низку урочистих заходів до роковин трагедії, але насправді вони нічого не роблять і навіть не збираються на свої засідання... І так протягом двадцяти років... Утім, існує українське суспільство, є єврейські общинні організації, є неурядові громадські об'єднання, які разом складають сегменти громадянського суспільства сучасної України. Зусиллями саме таких організацій, окремих людей, істориків, учителів відбуваються реальні зрушення у царині вивчення трагічної історії Бабиного Яру, адже, як відомо, освіта та виховання — це одна з форм збереження історичної пам'яті.

Фрагмент захисту роботи в групі «Б».

Захист рецензує член журі, к. і. н. пані Жанна Ковба

Отже, зусиллями Громадського комітету для вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру спільно з Українським центром вивчення історії Голокосту та за підтримки Посольства Франції в Україні у Києві 5 червня цього року вперше був проведений конкурс шкільних науково-дослідницьких робіт та творчих проектів «Бабин Яр: людина, влада, історія. До 70-річчя трагедії».

Український центр вивчення історії Голокосту вже десять років поспіль проводить конкурси дослідницьких та творчих робіт для школярів з усієї України з історії Голокосту. Але конкурс, присвячений вивченню виключно трагедії Бабиного Яру, відбувся вперше!

Його було організовано тільки для молодих киян. Учасниками могли стати лише школярі міста Києва, що було прописано у «Положенні про конкурс», яке розробив відомий український історик Віталій Нахманович. Саме йому і належала ідея проведення такого заходу. Подія відбулася у київському Музеї Шолом-Алейхема. У конкурсі взяли участь 25 учнів з різних київських шкіл. Саме їхні роботи компетентне журі, до складу якого ввійшли відомі українські фахівці – Тетяна Євстаф'єва, Ірина Клімова, Віталій Нахманович, Михайло Тяглий, Сергій Кот, Олександр Лисенко, відібрало з понад 50-ти, поданих на участь у конкурсі, та допустило до участі у фіналі конкурсу.

Варто відзначити, що конкурс 5 червня став своєрідним підсумком цілого проекту, який тривав протягом 2010–2011 навчального року. Починаючи з вересня минулого року, ми збирали вчителів, визначалися з тематикою майбутнього конкурсу, запрошували потенційних учасників. Потім, у грудні 2010 року, провели дводенний семінар «Форми історичної пам'яті про масові трагедії та геноцид і її репрезентації в сучасному українському та європейському контекстах» за підтримки Посольства Франції в Україні та Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України. Тоді учасниками семінару були 70 учителів та учнів київських шкіл. Під час семінару були запропоновані та обговорені методики написання дослідницьких та творчих робіт, джерельна база та наукова література з історії Бабиного Яру. Усе це було зроблено фахівцями з України та Франції.

27 січня 2011 року, у Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту, у школах Києва майбутні учасники конкурсу провели попередні захисти власних робіт та проектів. Попереду

чекала фінальна частина конкурсу 5 червня у Музеї Шолом-Алейхема – публічний захист! У присутності поважного журі (це були ті ж самі вчені-рецензенти поданих на конкурс робіт), своїх учителів (які водночас були науковими керівниками робіт) та ровесників-конкурсантів. Усе було дуже творчо, шановано, демократично, а головне – професійно. На конкурсі були представлені найкращі дослідницькі роботи, а також кращі творчі та просвітницькі проекти. Члени журі та всі учасники конкурсу стали свідками блискучих захистів робіт молодих киян, які були присвячені історії Бабиного Яру за часів нацистської окупації, історії київського підпілля, Сирецького концтабору, праведників Бабиного Яру; були представлені художні твори, присвячені осмисленню минулого.

Перший київський конкурс шкільних робіт «Бабин Яр: людина, влада, історія. До 70-річчя трагедії» став гідним та реальним внеском його учасників у формування відповідальності за пам'ять про минуле!

Анатолій Подольський, к. і. н., керівник
Українського центру вивчення історії Голокосту

ПЕРЕМОЖЦІ КОНКУРСУ

Номінація «Дослідницькі роботи»

- 1 місце – Лазаренко Аліна, Климчук Юлія
- 2 місце – Сабрі Каріна, Литвякова Сніжана, Бородіна Ольга, Нізельська Ольга, Марковець Алла
- 3 місце – Косяченко Олена, Фіалковська Анастасія

Презентація колективного дослідницького проекту
«Людина у сирецькому таборі»

Номінація «Просвітницькі проекти»

- 1 місце – не присуджено
- 2 місце – Олешко Марія, Бордюк Вікторія, Симон Тетяна
- 3 місце – не присуджено

Номінація «Літературні роботи»

- 1 місце – не присуджено
- 2 місце – Росоха Анна, Ткачинський Олександр
- 3 місце – Дзюбка Олена

Номінація «Художні роботи»

- 1 місце – Довжик Альона
- 2 місце – не присуджено
- 3 місце – не присуджено

МІЖНАРОДНІ ПРОЕКТИ ЦЕНТРУ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СЕМІНАР «ІСТОРІЯ ГОЛОКОСТУ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ»

Український центр вивчення історії Голокосту у співпраці з Державним музеєм «Майданек» (Республіка Польща) і Центром міської історії Центрально-Східної Європи (м. Львів) та за підтримки American Jewish Committee та Claims Conference 13–18 серпня 2011 року провели черговий, уже п'ятий, щорічний науково-методичний семінар для викладачів історії та суспільних дисциплін середніх навчальних закладів України «Історія Голокосту на теренах Західної України та Польщі». Семінар складався з лекцій та дискусій, а також відвідин меморіальних місць, пов'язаних з трагедією Голокосту на теренах Західної України та Східної Польщі. Проблематика семінару – історія і культура польського та західноукраїнського єврейства напередодні та під час Другої світової війни. Нижче ми подаємо враження учасників семінару.

Слідами тих, хто загинув від Голокосту

Є такі речі, про які волів би не знати, але про які мусиш знати і пам'ятати заради майбутнього. Голокост є тією сторінкою історії, пам'ять про яку ми маємо берегти і передавати своїм дітям з тією ж відповідальністю і почуттям обов'язку, як і пам'ять про найбільших героїв, величні подвиги і непересічні відкриття. Але якщо останнє має викликати гордість і відчуття того, що ти здатен подолати найскладніші перешкоди у своєму житті і досягнути будь-яких вершин, незважаючи на те, що ти лише людина, то перше має застерігати, що може статися, якщо забути, що той, хто поряд з тобою, – теж людина. Тож саме з метою, щоб пам'ять про трагічне минуле стала на сторожі мирного майбутнього, Український центр вивчення історії Голокосту спільно з Центром міської історії Центрально-Східної Європи та Державним музеєм «Майданек» (м. Люблін, Польща) організував черговий науковий семінар для вчителів історії під назвою «Історія Голокосту на теренах Західної України та Польщі».

Протягом усього семінару лекції докторів історії та дослідників Голокосту чергувалися з відвідинами місць, безпосередньо пов'язаних з тими подіями, та супроводжувалися жвавим обговоренням. Семінар розпочався екскурсією невідомими місцями Львова, а продовжився вже неіснуючими єврейськими сторінками Любліна. Виникає якесь дивне невимовне відчуття, коли йдеш вулицею, старенькі кам'яниці якої можуть розповісти про минуле значно більше, ніж її сучасні мешканці. Так, відкриваєш двері до звичайнісінького, на перший погляд, будинку, а там на лутці слід від мезузи. Хтось з мешканців сприйме це за тріщину чи якусь вибоїну, хтось взагалі не зверне уваги, але той, хто помітить, чи поставить собі питання: скільки долонь і вуст з благоговінням і молитвою торкалися цього місця? Як дивно стояти там, де раніше була синагога «Золота Роза» чи «Темпель», проходити через Брану, яка колись поєднувала дві частини міста – християнську й єврейську, а тепер веде просто у пустку. Ця територія була повністю забудована і густо заселена. Євреї складали третину населення Любліна. Потім це була частина гетто, згодом – купа руїн. Після ліквідації гетто нацисти підривали будинок за будинком. Руїни прибрали, але частина цієї території так і залишається досі пусткою. Про той час нагадують лише ліхтар та криниця. Світло та вода – як два символи життя...

Під час лекційної частини д-р Роберт Кувалек виступив перед учасниками семінару з доповіддю «Гетто на теренах Генеральної губернії». Адам Копчовські розповів про долю євреїв Люблінщини після 1944 року, а з Робертом Шухтою обговорили практичні вправи та методологічні принципи викладання періоду Голокосту в школах. А потім – візити в «Майданек», «Травники», «Собібор», «Белжець», які мають спільний синонім – Голокост.

Що можна розповісти про ці місця? До 40% відсотків новоприбулих до «Майданека» одразу ж відправляли до газових камер. Місце для селекції, оточене колючим дротом, називали «трояндовим полем». Один кілограм волосся, з якого виготовляли матраци для підводних човнів та тканину, з якої шили одяг для залізничників, коштував лише 50 пфенігів. Дорогу в таборі слали з подрібнених мацев, а на клумбах саджали квіти. Якщо для в'язнів не було роботи, то їх змушували копати яму, яку потім треба було знову закидати, або переносити каміння з купи на купу. Діти помирили першими, бо їжа передбачалася лише для тих, хто працював. Останки спалених трупів змішували з землею, виготовляючи добриво для полів. Дорога до табору смерті називалася «дорогою в небо». І після всього цього намагався знайти спільне між людяністю та людиною.

Екскурсію сторінками єврейського минулого м. Львів проводить пані Ольга Педан-Слепухіна

У «Собіборі» в списку вахманів є ім'я Дем'янюка, а в «Майданеку» – пам'ятна дошка, присвячена Омеляну Ковчу – греко-католицькому священику, який видавав євреям

фальшиві посвідчення про хрещення. Під час перебування у в'язниці йому було запропоновано підписати лист, у якому він пообіцяв би більше не надавати допомогу євреям. Цей лист гарантував би йому вихід з в'язниці. Проте Ковч відмовився, після чого був відправлений у концтабір, де й загинув. Кілька років тому його долучили до лику святих. Ці два імені — як два протилежні вибори, зроблені в один і той самий час, як дві різні спроби прожити власне життя, як дві протилежні оцінки чужого життя, а може, і не такого вже чужого, а просто іншого. Тож ті самі питання, на які ми відповідаємо щодня власними вчинками, своїм щоденним, часом буденним життям, тут, у місцях, де загинули тисячі, набувають нового екзистенційного звучання.

Марина Чорна,

викладач філософських та релігієзнавчих дисциплін, м. Київ

* * *

Пам'ять у спадок

Все, что было не со мной, — помню.

Роберт Рождественский

Уже п'ята група освітян з України, творчо ангажованих Українським центром вивчення історії Голокосту, узяла участь у науковому семінарі «Історія Голокосту на теренах Західної України та Польщі».

Упродовж 13–18 серпня 2011 року українські вчителі перебували в місцях, пов'язаних з проведенням людина-нависницької операції «Райнгардт», під час якої у роки Другої світової війни нацистський режим «остаточно розв'язував єврейське питання». Маршрут семінару вельми промовистий для всіх, хто цікавиться цією трагічною темою: Львів — Люблін — Травники — Собібор — Хелм — Замосць — Белжець. Утім, це, звісно, не екскурсійний маршрут, а дорога пам'яті, де напружене серцебиття доповнює інтелектуальне осягнення минулого.

Власне, стрижневим аспектом семінару стала проблема збереження історичної пам'яті про Катастрофу як частину національної історії. Адже коли йдеться про таке екстремальне порушення прав людини, як Голокост, сама історія прагне глобальності й протестує проти поділу на «свою» і «чужу». По-перше, етнічна історія єврейського народу ввійшла в тіло етнічних історій народів-сусідів і навпаки. По-друге, нацистська машина геноциду розчавила життя і долі євреїв — наших земляків, громадян України. По-третє, Голокост відбувався на території України і в такий трагічний спосіб теж пов'язав нашу історію з історією багатьох країн, де єврейство зазнало Катастрофи. Голокост — це наша національна пам'ять, і вона живе у всесвітньому контексті пам'яті про Катастрофу.

Меморіалізація історії Голокосту є предметом занепокоєння

його дослідників, мала б стати ним і для українських державних достойників та громадськості. Учасники семінару мали можливість побачити, як вирішується ця проблема в Україні та Польщі. Контраст відчувається, коли порівняти конкретні форми меморіалізації у цих країнах, передовсім облаштування пам'ятних місць геноциду. Адже меморіал таким явищам у цивілізованому самосвідомому суспільстві XXI століття — це не лише пам'ятна дошка чи монумент, але й науково-освітній комплекс з музеєм, бібліотекою, архівом і хоча б кімнатою для занять. Саме таким є меморіал на території колишнього табору смерті в Белжеці, який за концепцією меморіалізації нагадує єрусалимський «Яд Вашем», тільки присвячений одному пункту, що став дзеркалом Катастрофи. Деякі інші за формою меморіали бачимо на території таборів «Майданек» та «Собібор». Форма, безумовно, залежить і від того, у якому вигляді ці місця масового вбивства залишилися після поразки нацистів. Але втілюється вдумливий, науковий підхід до збереження історичної пам'яті на рівні держави. Польське суспільство, хоча й не без проблем, виросло до такого рівня історичної свідомості. Україна ж поки що плекає історичну пам'ять переважно за рахунок небайдужих ентузіастів, у тому числі — освітян. Однак загалом спостерігаємо в цій царині як відвертий бюрократичний формалізм, так і ширість ушанування, але часто без наукового підґрунтя і комплексності. Системність відсутня. Тому й маємо в Україні (до речі, мимоволі стимулюючи ревізію Голокосту) меморіальні дошки з недостовірною інформацією чи спалювані вандалами, а суспільство воліє цього не помічати. Приклади такого ставлення кожен із нас, на жаль, може знайти в своїх регіонах.

Інша болюча проблема, яка увиразнюється після відвідин колишніх таборів смерті, де вбивали наших земляків, і містечка Травники, де в роки війни була школа вахманів, — це український колабораціонізм. Адже легше остерігатися дослідження цієї теми, лякатися дискусій, залишаючись на чорно-білому ідеологічному полі, не вдаючись до нюансів. Утім, якщо виважено і по-науковому

Лекція д-ра Адама Копціовського про історію євреїв Любліна в університеті ім. Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін)

Лекція pana Роберта Шухти про викладання Голокосту в Польщі

не пройти по лезу історичної правди, воно так чи інакше само пройде по суспільству, екзаменуючи його на толерантність і готовність до сприйняття реалій історії. А поки що, вдивляючись у фото вахманів «Собібору», схованого в лісах і болотах на перетині кордонів Польщі, Білорусі та України, намагаєшся збагнути мотивацію тих наших земляків, хто опинився в чорній формі.

Семінар був насичений орієнтованими на специфіку вчительської роботи лекціями, практичними заняттями, коментарями д-ра А. Подольського, д-ра І. Мацевко, пані Н. Голосової та пані О. Педан-Слепухіної, які працювали з нашою групою у Львові. В університеті Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін), де, до слова, існує кафедра культури та історії євреїв, ми були раді послухати польських дослідників — pana Р. Кувалека, А. Копцовського та Р. Шухти. Завдяки пану Р. Шухті українські вчителі змогли порівняти викладання історії Голокосту в Україні та Польщі, знайшовши не лише відмінності, а й спільні больові точки.

Незмінним лектором під час відвідин «Майданека», «Собібора» та «Белжеця» став науковець-подвижник д-р Роберт Кувалек, котрий доклав чимало зусиль, щоб меморіалізація історії Голокосту в Польщі досягла сучасного рівня. Вражає, що експозиція музею «Майданек» оновилася впродовж останнього року (зокрема, з'явилися стенди, присвячені етносам, представники яких були замордовані у таборі).

Для порівняння поставимо собі риторичне запитання: а що зроблено для сучасної меморіалізації на місці зловісного Янівського табору (м. Львів), де теж побувала наша група?

Раціонально та емоційно продуктивним видався й семінарський день у меморіалі «Белжець». Передовсім до Белжецького табору 1942 р. прямували вагони з євреями, вивезеними із західноукраїнських земель, які через дві години по прибутті помирали в газових камерах. Лекції та практикуми наукових співробітників музею — пані Еви Копер, pana Томаша Ганейко та Ярослава Йонеца, а також пре-

зентації д-ра Р. Кувалека і д-ра А. Подольського на тему пам'яті про Голокост відповідно в Польщі та Україні доповнилися круглим столом учасників семінару, де освітяни спробували розставити тематичні акценти, озвучити нові проблеми й означити перспективи дальшої роботи.

Ми, сьогоднішні, не несемо відповідальності за порушення людських прав нашими попередниками у минулому, але ми відповідальні за збереження історичної пам'яті заради вільного розвитку людини в майбутньому. Ідуть з життя безпосередні носії пам'яті про Голокост. У колишніх єврейських кварталах наших міст майже немає євреїв. Та й компактних етнічних кварталів уже нема. Нам, сьогоднішнім, зберігати пам'ять про тих, кого з цих місць стерла доля. Нам пам'ятати про те, що «було не з нами».

Як учитель, я не бачу перешкод (окрім штучних упереджень) для того, щоб українські діти зберігали пам'ять про Голокост. Не бачу їх і для того, щоб єврейські діти України пам'ятали про етнічні трагедії українців. Не будемо протиставлятися й розпорошувати національну історію України. Не будемо й відділяти її від всесвітнього контексту. А ось яку пам'ять ми передамо дітям у спадок — наша турбота, наша тривога...

Микола Тімков,
вчитель історії НВК № 10, м. Хмельницький

Експерсія pana Роберта Кувалека (ліворуч) по меморіальному музею «Майданек»

* * *

Кілька днів гарячого серпня стали по-справжньому незабутніми для групи українських педагогів. Колеги з різних куточків України отримали можливість узяти участь у роботі наукового семінару «Історія Голокосту на теренах Західної України та Польщі». Насичена програма, актуаль-

ність теми, професійність організаторів, різні форми та методи проведення занять, жваві дискусії збагатили нас новим досвідом та надихнули на подальше його практичне застосування, пошуки нових ідей та планування подальшої роботи щодо викладання проблематики Голокосту.

Саме питання викладання історії Голокосту, особливості формування та збереження історичної пам'яті про нього в Україні та Польщі, порівняння методик навчання, проблем, які перешкоджають справжній меморіалізації Голокосту в Україні, шляхів їх подолання стали ключовими під час проведення заходу.

Робота учасників семінару розпочалася у Львові: екскурсія єврейськими місцями Львова разом з Ольгою Педан-Слепухіною, лекція про проекти з юдаїки Центру міської історії Ірини Мацевко, виступи д-ра А. Подольського та д-ра Р. Кувалека про українсько-єврейсько-польські взаємини, практичні заняття, проведені Наталією Голосовою, — дали старт насиченій роботі, націлили на продуктивну, творчу працю.

Подальше продовження семінару на території Польщі — це не просто можливість побачити, як оберігається історична пам'ять в сусідній державі, відвідати «Майданек», «Травники», «Собібор», «Белжець», це усвідомлення тих завдань, без реалізації яких неможливе достойне збереження історичної пам'яті про Голокост в Україні. Ми мали можливість ознайомитися із специфікою викладання історії Голокосту в Польщі — заняття, які провели з нами д-р Р. Кувалек, д-р А. Копціовські, Р. Шухта, були змістовними, ґрунтовними, збагатили нас практичними навичками та показали рівень осмислення подій Голокосту в сучасній Польщі. Йшлося про широке вивчення тем Голокосту, включення їх у державні стандарти та програми, багате дидактичне забезпечення, організацію поїздок по місцях Голокосту, відвідання меморіалів.

Ще один момент — протидіяти забуттю пам'яті сприяє державна програма увічнення місць масового знищення євреїв на території Польщі. Звичайно, тут є свої нюанси, проблеми, але в основному існує досить вагома підтримка з боку держави, що спрямована на створення та відповідне функціонування меморіалів, освітніх центрів, музейних експозицій. Саме це сприяє тому, що вивчення Голокосту стає могутнім засобом формування толерантності, протидії расизму і ксенофобії. У суспільстві формується уявлення про те, що історія польського єврейства — це частина власне польської історії, частина національної пам'яті.

Особливі враження залишилися від відвідин національного музею «Майданек» і меморіалу, створеного на місці табору смерті «Белжець». Колючий дріт, бараки, газові камери «Майданека»... Кам'яний мавзолей із захоронен-

*Екскурсія pana Роберта Кувалека (праворуч)
по меморіальному музею «Майданек»*

нями жертв у «Белжеці», таблички із назвами місцевостей, з яких привозили євреїв... Моторошно і страшно. Тут учинялися найстрашніші злочини проти людства. І саме тут уявляєш себе на місці людей, на долю яких випали жахіття Голокосту, виникає відчуття причетності і співчуття, а разом з тим і переконання — відвідання таких меморіальних місць має бути усвідомленим і залишати слід у пам'яті, повинно змусити задуматися. Як змусило задуматися і моїх колег — учасників семінару. Про це свідчили питання, які обговорювалися під час круглого столу «Історична освіта «на місцях» — переваги і недоліки»: як працювати з «підготовленими» та «непідготовленими» учнями, якою може бути їх реакція і поведінка під час відвідання меморіальних місць пам'яті, який рівень підготовки має бути в педагога, щоб належно висвітлювати такі теми.

Порівняння ситуації у наших країнах щодо збереження історичної пам'яті, підходів до увічнення подій минулого були презентовані та ґрунтовно проаналізовані А. Подольським та Р. Кувалеком під час занять у музеї табору смерті «Белжець». Таке порівняння стану пам'яті про Голокост як частину національної пам'яті показало, що є багато спільного: проводяться конкурси і проекти, є підготовлені спеціалісти, які на професійному рівні викладають дану тему. Але разом з тим, як зазначив А. Подольський, в окремих питаннях Польща знаходиться попереду, зокрема, там не ведуться дискусії про те, чи є доля загиблих людей єврейського походження частиною національної історії, національної пам'яті. Порівняння, звичайно, у багатьох аспектах не на користь України. Але водночас воно стимулює до роздумів, а участь у роботі семінару, безумовно, стала могутнім мобілізуючим фактором, натхненням до подальшої роботи, пошуку нових підходів до питання викладання історії Голокосту.

*Наталія Маркусь, учитель історії,
ЗОШ І-ІІІ ст. No. 1, с. Козова, Тернопільська область*

НАУКОВІ ПОДІЇ

**РУХ ДО СПІЛЬНОГО ІСТОРИЧНОГО НАРАТИВУ ЗУСТРІЧІ УКРАЇНСЬКОГО
ТА ЄВРЕЙСЬКОГО НАРОДІВ ПРОТЯГОМ СТОЛІТЬ:
ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ
(м. Потсдам, 27–30 червня 2011 р.)**

Під такою назвою з 27 по 30 червня 2011 р. відбулася міжнародна наукова конференція та експертний круглий стіл, присвячені складним аспектам українсько-єврейських взаємин часів Другої світової війни. Конференція проходила в палаці Цецилієнгоф у м. Потсдам, за тридцять хвилин їзди від Берліна, саме в тому місці, де понад 65 років тому, у липні 1945 р., проходила історична Потсдамська конференція, що фактично вирішила долю повоєнного світу, який, однак, почав змінюватися тільки після падіння Берлінського муру та розвалу комуністичного СРСР.

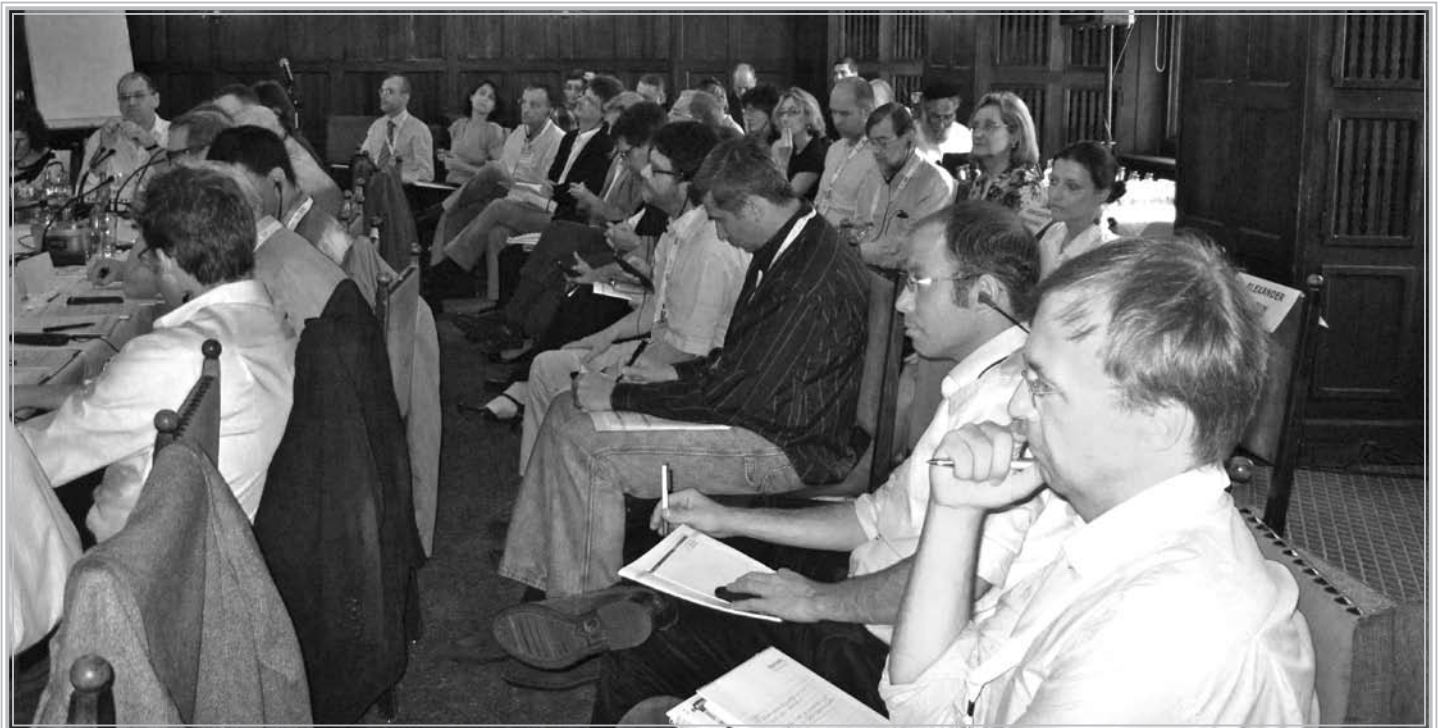
Організатором конференції виступила міжнародна ініціатива «Українсько-єврейська зустріч» (УЄЗ, Ukrainian Jewish Encounter Initiative), що була заснована майже чотири роки тому в Канаді представниками української та єврейської діаспор, насамперед інтелігенцією, ученими, бізнесменами, з метою створення наукового та освітнього підґрунтя для виваженої дискусії про історичну ретроспективу відносин двох народів та залучення до цього діалогу академічних учених — прибічників різних поглядів. Основна ідея УЄЗ — просування до спільного історичного наративу, створення правдивої картини минулого українсько-єврейських стосунків. Партнером УЄЗ у проведенні конференції у Потсдамі виступив Фонд Конрада Аденауера.

Такі зустрічі, круглі столи або конференції «Українсько-єврейська зустріч» проводить кожного року. Тема Потсдамської конференції стосувалася історичних особливостей українсько-єврейських взаємин періоду

нацистської окупації української території та Голокосту. УЄЗ запросила до роботи на конференції близько 50 учасників, учених з України, Канади, США, Ізраїлю, Німеччини, Франції, Нідерландів. Фактично, під час дискусій на конференції були присутні всі найдосвідченіші на сьогодні фахівці з історії українсько-єврейських взаємин, історії Голокосту в Україні. Сесії були присвячені проблемам джерел, що стосуються нацистського окупаційного режиму, розглядалися свідчення очевидців. У центрі дискусій були події липня—серпня 1941 року на землях Західної України, антиєврейські погроми у Львові, Золочеві, Тернополі, взаємини українських націоналістів та євреїв у роки війни, проблематика колабораціонізму та праведників тощо... У дискусіях брали участь відомі історики: Венді Лауер, Франк Голчевські, Тімоті Снайдер, Володимир В'ятрович, Марко Царинник, Джон Химка, Джефрі Копстейн та інші.

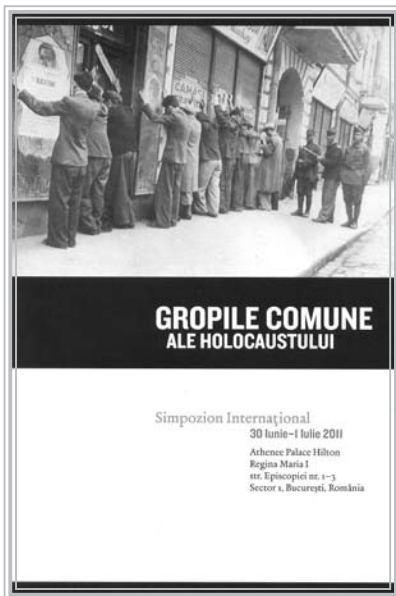
Українці та євреї дуже часто по-різному дивляться на історію Другої світової війни, іноді важко сказати чи визнати, що представники твого народу були злочинцями... Як зазначили учасники конференції, взаємини українців та євреїв часів Голокосту — це «важка» історія, сповнена стереотипів... Проте саме такі професійні дискусії сприяють їх подоланню. Конференція у цілому залишила добрі спогади, чекаємо на вихід друком її матеріалів.

А. Подольський, к.і.н., директор УЦВІГ

Робочий момент круглого столу

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ СИМПОЗИУМ «МАСОВІ ПОХОВАННЯ ДОБИ ГОЛОКОСТУ» (30 червня – 1 липня 2011 р., м. Бухарест)

Коли отець Патрік Дебуа, французький католицький священик, уперше приїхав в Україну з метою відвідати ті місця, де його дідуся утримували як військовополоненого у роки Другої світової війни, він навряд чи міг уявити, як далеко його поведе цей шлях. Тепер, коли він є директором «Яхад – Ін Унум» (дослідницької організації, яка займається пошуком та документуванням місць масової загибелі євреїв під час Голокосту

у Східній Європі), спрямовує свої зусилля на те, аби висвітлити долю більше одного мільйона євреїв та ромів, яких було вбито на теренах Радянського Союзу, на що тривалий час не звертали достатньої уваги ані офіційна історична наука, ані ширші кола громадськості. Метою діяльності його команди є подорожування східноєвропейськими містами та селами з метою пошуку масових поховань та запис спогадів тих, хто колись став свідком масових страт. На сьогодні робоча група під його керівництвом записала понад 1800 свідчень у 650 місцях. Під час свого виступу на нещодавно проведеному симпозиумі в Бухаресті, який було присвячено саме темі ідентифікації, вивчення та захисту місць масових убивств під час Другої світової війни, о. Дебуа наголосив на тому, що дослідження його групи є надзвичайно важливим, тому що «не можна побудувати Європу та демократію на масових могилах забутих жертв», додавши до цього, що «ми всі маємо певний обов'язок перед цими жертвами, адже кожна з них має своє ім'я».

Симпозиум «Масові поховання доби Голокосту» був організований Центром досліджень Голокосту при Меморіальному музеї Голокосту США спільно з групою «Яхад – Ін Унум» та Інститутом дослідження Голокосту в Румунії ім. Е. Візеля. Цю наукову подію було присвячено 70-й річниці масштабного єврейського погрому в м. Ясси, під час якого у червні 1941 року різними органами румунської держави було вбито близько 15 тис. євреїв. У конференційному залі зібралися фахівці з різних наукових інституцій, які вивчають нацистську екстермінаційну політику в окупованих Третім рейхом регіонах та у спільних з ним країнах, як-от в Україні, Росії, Чехословаччині, Югославії, а також Румунії, де нещодавно біля міста Попрікани були виявлені масові поховання жертв яського погрому групою археологів та істориків Інституту ім. Е. Візеля.

Як зауважив під час виступу директор Центру поглиблених досліджень Голокосту проф. Пол Шапіро, погром в Яссах був подією, яка відіграла роль «сигналу про те, що масові вбивства євреїв на вулицях, у публічних місцях серед білого дня відтепер є можливими та й що не лише тих євреїв, які були спроможні тримати зброю в руках, але всіх євреїв слід віднині вбити та й просто покидати їх у масові могили на довічне забуття». Симпозиум являв собою спробу привернути увагу сучасного румунського суспільного дискурсу до цього процесу забуття та заохотити вчених, які займаються цією темою, до компаративного діалогу.

Широкий спектр виступів другого дня охоплював різний набір тем – від практичних польових досліджень на місцях масових вбивств до соціоісторичного аналізу політичних очікувань, які випливають з факту ідентичності жертв цих місць, а також юридичних аспектів тих судових переслідувань, які відбувалися щодо злочинців. Багато напрямів для подальших досліджень з'ясувалися під час дискусій, наприклад про важливість досліджень взаємодії між німецькою та румунською арміями і військовими органами влади, необхідність більш ретельного вивчення радянських архівних матеріалів, які мають доповнити дослідження, що ґрунтуються на німецьких джерелах, а також про заходи, пов'язані з меморіалізацією місць масових вбивств.

Перша сесія конференції: виступ д-ра Адріана Чіофланка про викриття масових поховань євреїв у Яссах

Програму симпозиуму було завершено дискусією у форматі круглого столу, у якій взяли участь представники Європейського парламенту, Інституту ім. Е. Візеля, групи «Яхад – Ін Унум», а також Меморіального музею Голокосту США щодо подальшого розвитку студій з історії Голокосту та увічнення пам'яті про тих, хто загинув під час Голокосту.

Д-р Кріста Хегбург,
Центр досліджень Голокосту,
Меморіальний музей Голокосту США

ДРУГИЙ РІЧНИЙ ЛІТНІЙ СЕМІНАР СТИПЕНДІАТІВ ІМ. С. КАГАНА У ЦЕНТРІ ДОСЛІДЖЕНЬ ГОЛОКОСТУ ПРИ МЕМОРІАЛЬНОМУ МУЗЕЇ ГОЛОКОСТУ У США, м. Вашингтон, 17–22 липня 2011 року

Уже багато років Конференція з матеріальних претензій до Німеччини (Claims Conference) здійснює підтримку молодих учених, які вирішили присвятити своє дослідження проблематиці винищення євреїв у роки Другої світової війни в Європі. У рамках цих заходів 17–22 липня 2011 року пройшов Другий річний літній семінар молодих учених, які отримують стипендію ім. Саула Кагана та заангажовані у дослідження Голокосту. Семінар пройшов у Центрі передових досліджень Голокосту при Меморіальному музеї Голокосту у Сполучених Штатах Америки (м. Вашингтон). Без перебільшень захід можна назвати міжнародним, адже на семінарі були присутні науковці з семи країн (США, Канади, Ізраїлю, Румунії, України, Угорщини, Польщі).

Роботою семінару керував представницький Академічний комітет у складі професорів Стівена Катца (Steven Katz) — голови, Девіда Цезарані (Davis Cesarani), Далії Офер (Dalia Ofer), Альвіна Розенфельда (Alvin Rosenfeld), Девіда Зільберкланга (David Silberklang).

На семінарі були присутні шістнадцять стипендіатів С. Кагана, дев'ять з яких зробили презентації власних проєктів. Це були науковці, які стали стипендіатами минулого та позаминулого років. Інші дев'ять гостей семінару, які почали отримувати стипендію цього року, були учасниками заходу у ролі коментаторів та диспутантів.

На відкритті учасників семінару привітали професор С. Катц та пан С. Каган. Проф. А. Розенфельд прочитав лекцію про основні тенденції вивчення історії Голокосту у XXI столітті. У своїй доповіді він сконцентрувався в основному на американській історіографії Голокосту, мало торкаючись західноєвропейських та зовсім ігноруючи східноєвропейські студії з проблематики винищення євреїв у роки Другої світової війни. Аналізуючи перші роботи з історії Голокосту (наприклад, монографію Рауля Гільберга «Знищення європейського єврейства»), проф. Розенфельд відзначив, що при їх написанні використовувався великий масив німецьких документів. Це, на думку доповідача, призвело до того, що фактично історія Катастрофи стала свого роду «історією вбивць», у якій нівелюється та маргіналізується особистість кожної окремої жертви...

У перший день роботи семінару група стипендіатів працювала під керівництвом проф. Д. Цезарані. Першою свій проєкт цього дня презентувала пані Кіра Краго-Шнайдер (Kierra Crago-Schneider), Американський університет Каліфорнії у Лос-Анджелесі. Вона говорила про долю євреїв у таборах для переміщених осіб (ДіПі-таборах) на території Німеччини (американської окупаційної зони) у перші два післявоєнні роки. Пані Краго-Шнайдер показала, що умови для scheerit ha-plita

Група викладачів та учасників семінару

(переселення до Палестини) були найкращими саме в американській зоні, бо окупаційна адміністрація дозволяла формувати окремі єврейські ДіПі-табори. У цих таборах у перші післявоєнні місяці активно вирувало життя. Працювали різноманітні єврейські культурні та політичні організації. Доповідка торкнулася дражливого питання відносин мешканців єврейських ДіПі-таборів з навколишнім німецьким населенням. Як засвідчують розмови самої пані Краго-Шнайдер із свідками, загалом євреї зазначали, що негативно ставилися до навколишнього німецького населення. Але водночас майже кожен з опитаних дослідницею євреїв мав друзів або знайомих німців. При тому частими були випадки, коли мешканці єврейських ДіПі-таборів зустрічали різні свята разом із своїми німецькими друзями та знайомими.

Друга презентація, Елли Флоршайм (Ella Florsheim) з Єврейського університету в Єрусалимі, була присвячена дослідженню їдишомовної преси на території ДіПі-таборів у Німеччині. Дослідниця провела масштабну роботу в архівах YIVO та Джойнту, ознайомившись з великою кількістю преси, яка походила з ДіПі-таборів (єврейських та змішаних). Як показала пані Флоршайм, у пресі на їдиш у таборах ДіПі публікувалася найрізноманітніша інформація: від останніх новин до віршів та художньої літератури. Цікавим було те, що за відсутності гебрайського шрифту для друку видавці використовували латиницю, але текст все одно публікувався на їдиш.

Наступного дня сесію очолював проф. Д. Зільберкланг. Цього дня прозвучала доповідь Ірени Канторович (Irena Cantorovich) з Тель-Авівського університету про участь євреїв у змішаних партизанських загонах на території Литви, України та Білорусі. Дослідниця сконцентрувала свою увагу на радянському партизанському русі, забуваючи про наявність «партизанської альтернативи» на території Білорусі, Литви, України у вигляді АК, УПА, Армії визволення Литви, дрібних білоруських націоналістичних партизанських загонів тощо. Авторка, зосередившись на Білорусі, показала основні тенденції створення радянських партизанських загонів та участь у них євреїв, на жаль, не виділивши жодних особливостей на території Литви та України.

Джефрі Кьорбер (Jeffrey Koerber) з Кларкського університету присвятив свій проект дослідженню життя молодих євреїв у Вітебську та Гродно протягом тривалого періоду – з 1934 р. по 1947 р. Чим керувався дослідник, вибираючи такі хронологічні та територіальні межі дослідження, важко зрозуміти. Свою презентацію він присвятив подіям у вітебському гетто у липні–листопаді 1941 р. Пан Кьорбер розповів про створення гетто та процес його ліквідації, сконцентрувавшись в основному на діяльності німецьких окупаційних та каральних структур (зондеркоманд та польових комендатур).

Четвертий день роботи семінару під керівництвом професорів П. Шапіро та С. Катца був більш інтенсивним (цього дня пройшло три презентації). Першим доповідав співробітник Манчестерського університету Іон Попа (Ion Popa) про позицію Румунської православної церкви (РПЦ) під час Голокосту. Автор дійшов висновку, що РПЦ під час Голокосту була одночасно винуватцем, споглядачем та рятівником. При тому, останнє визначення було швидше винятком (зважаючи на невелику кіль-

кість румунського православного кліру, який брав участь у порятунку євреїв, та тісні й навіть органічні зв'язки РПЦ із «Залізною Гвардією»). Особливо сильною стала антисемітська тенденція РПЦ у період перебування на посаді прем'єр-міністра Румунії (1938–1939 рр.) патріарха Крестія (Cristea).

Доповідь пані Ерін Ляйб (Erin Leib) з Американського університету в Чикаго була присвячена аналізу текстів варшавського рабина Калонімуса Кальмана Шапіри, який у своїх записках з філософських позицій оцінював досвід Голокосту на індивідуальному та груповому рівнях. Близькою за змістом була доповідь пані Барбари Кравцовіч, у якій вона спробувала проаналізувати відповіді воєнного та післявоєнного часу теологічних єврейських мислителів на запитання «Чому сталася Катастрофа?».

Останній сесійний день, який проходив під керівництвом професорів Д. Офер та А. Розенфельда, ознаменувався представленням презентацій та водночас підведенням підсумків. Першою презентувала своє дослідження пані Елізабет Штраус (Elizabeth Strauss) з Нотрдамського університету. У своїй науковій роботі дослідниця проаналізувала політику нацистів по відношенню до «літніх людей» на території лодзинського та віленського гетто та те, як ця політика впливала на родину (на мікрорівні) і громаду (макрорівні). Під час дискусії сумніву піддався сам термін «літні люди», бо авторка дослідження часто брала за основу для визначення цього терміну сучасні західні стандарти (люди, старші за 60 років). Проф. Зільберкланг зазначив, що ці стандарти не діяли у нацистських гетто та концтаборах, де люди старіли катастрофічно швидко.

Доповідь пані Амі Симон (Amy Simon) з Індіанського університету була присвячена аналізу щоденників на їдиш з варшавського, віленського та лодзинського гетто. Дослідниця вивчає особливості мови, якою євреї описували німців, колаборантів та взагалі події Голокосту у власних щоденниках.

Під час підведення підсумків проф. Д. Офер визначила основні методологічні проблеми, яких торкнулися доповідачі і які в подальшому слід розробляти:

- історія культурного життя, культурна історія;
- соціальний контекст: історія родини, різних соціальних груп;
- історія інституцій: школи, організації тощо;
- історія думки (мислення) та інтелектуальна історія.

Після сесій учасники семінару мали змогу попрацювати з архівом та бібліотекою Музею для підготовки своїх досліджень. Багато учасників семінару скористався можливістю та отримали бажані для своїх наукових робіт матеріали.

Загалом семінар у Вашингтоні показав, що в рамках Holocaust Studies розробляються та розширюються різні напрямки сучасної історичної науки: історія повсякденності, історія ментальності, компаративістські студії, соціальна історія, історія родини тощо. Наукова спільнота, яка вивчає історію Голокосту, є полікультурною та мультинаціональною і перед нею стоять багато невирішених завдань. Наступний, третій семінар стипендіатів С. Кагана заплановано провести влітку 2012 р. у Єрусалимі.

*Юрій Радченко,
аспірант Харківського національного
університету ім. Каразіна*

ЄВРЕЙСЬКА ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ХІХ–ХХ ст.

З 27 червня по 22 липня 2011 р. у Центрі міської історії (м. Львів) пройшла друга літня школа «Єврейська історія та культура Центрально-Східної Європи».

Перша літня школа відбулася у Центрі у липні 2010 р. Позитивні відгуки її учасників та викладачів стали додатковим стимулом для продовження проекту літніх шкіл. Враховуючи те, що українські вищі навчальні заклади практично не пропонують курсів з єврейської історії та культури, Центр міської історії прагне надати можливість молодим людям в Україні поглибити знання з історії єврейського життя в Україні та Центрально-Східній Європі і сприяти формуванню середовища молодих спеціалістів, об'єднаних спільними науковими інтересами. Цього року були запрошені викладачі з Нью-Йорку, Єрусалиму, Вроцлава та Києва.

У літній школі взяли участь 20 молодих людей (студентів, магістрів, аспірантів, молодих дослідників та викладачів, журналістів) з 12 міст України.

Упродовж чотирьох тижнів учасники прослухали два інтенсивні курси з історії євреїв Центрально-Східної Європи ХІХ–ХХ ст., курс з історії єврейської культури регіону, окремий курс з історії Голокосту в Україні та 40-годинний початковий курс їдиш, який дасть можливість бажаючим продовжити вивчення мови в міжнародних мовних школах.

Курси лекцій:

- проф. Наталія Алексюн (Вища школа єврейських студій, Туро Коледж, Нью-Йорк): «Історія євреїв Галичини ХІХ–ХХ ст. Між традицією та сучасністю».
- д-р Владімір Левін (Центр єврейського мистецтва при Єврейському університеті в Єрусалимі): «Історія євреїв Російської імперії та Радянського Союзу, 1772–1991 рр.».
- д-р Йоанна Лісек (Студії єврейської культури та мов, Вроцлавський університет): «Традиційна єврейська культура – людина, звичаї, заняття».
- д-р Анатолій Подольський (Український центр вивчення історії Голокосту): «Історія Голокосту в Україні: дослідження, викладання, осмислення».

Група учасників школи у дворі Центру міської історії (м. Львів)

Упродовж роботи школи проходили гостьові лекції, дискусії та кінопокази, які були відкритими для широкого кола зацікавлених осіб. Серед гостьових лекторів були дослідники з низки провідних університетів світу: Ізраель Барталь, Семен Гольдін, Йонатан Декель-Хен, Сімон Рабінович, які ознайомили учасників з сучасним станом досліджень єврейської історії. Дослідники з України та Польщі – Віта Сусак, Василь Расевич, Максим Гон, Леонід Фінберг, Христина Бойко, Пьотр Пілюк – говорили про єврейське мистецтво, політику пам'яті, культурну спадщину тощо. Окрема зустріч була присвячена стану та перспективі музеїв єврейської історії та культури в Україні. У рамках школи Ярослав Кіт провів презентацію книжки Христини Хігер «Дівчинка в зеленому светрику».

Учасники школи відвідали та ознайомилися з історією Жовкви та Бродів, а також побували на екскурсії по місцях, пов'язаних з єврейською історією Львова.

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ВИКЛАДАЧІВ**УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ ЗАНЯТИЕ (5 частей в течение учебного года)****ТЕМА: «МЫ РАЗНЫЕ, НО МЫ РАВНЫЕ»****Целевая группа – ученики 5 класса**

Цель занятия: обучение толерантности и защите прав человека в процессе изучения истории Катастрофы европейского еврейства (Шоа, Холокоста).

Задачи занятия:

1. Ознакомить учеников с исторической проблематикой Катастрофы.
2. Привлечь к изучению и осмыслению темы Катастрофы.
3. Формировать представление об исторической памяти.
4. Воспитывать толерантное поведение, уважение к людям другой национальности.

Введение (обоснование актуальности и особенностей проведения занятия)

Отмеченная тематика лежит в плоскости философских, общечеловеческих категорий «добро-зло». Обучение этим категориям начинается с рождения ребенка. Известны слова Антуана де Сент-Экзюпери, что «человеком не рождаются, а становятся».

Средний школьный возраст уже дает реальную возможность для восприятия детьми достаточно сложных интеллектуальных заданий. Но психика, эмоциональное состояние еще не установившееся. Указанные факторы и обуславливают следующие особенности проведения занятий: необходимость закладывать новые фундаментальные навыки и знания, но не перегружать эмоциональное состояние детей. В связи с этим целесообразно:

- ограниченно, избирательно обращаться к визуальным источникам времен Катастрофы;
- категорию «добро» освещать на примерах достижений в культуре, в проявлениях обычной повседневной человеческой жизни, в личных отношениях дружбы и любви;
- категорию «зло» характеризовать, как лишение «добра» безвинно (физические биологические признаки: форма носа, цвет волос и кожи, пол, возраст, состояние здоровья и другое не могут приравниваться к человеческим, социальным качествам);
- по возможности избирать для изложения сюжеты из истории Катастрофы, где героям удалось выжить.

Занятия для учеников по истории и проблемам Катастрофы европейского еврейства, геноцида и дискриминации нацелены на формирование у детей этического иммунитета к злу и мотивации делать добро.

Ключевые слова: поликультурность (историческое многообразие), евреи, иудаизм, Тора, стереотипы, предубеждения, толерантность, права человека, Вторая мировая война, нацизм, Холокост, Катастрофа, Шоа, геноцид, гетто, Израиль, «Яд Вашем», нация, диаспора.

Методические приемы и техники: проблемное изложение, комментирование видео- и аудио материалов, обсуждение.

Связь с учебными гуманитарными курсами и темами для 5 класса: 1) Данилевская Е., Пометун Е. Этика: Учебник для 5-ых классов общеобразовательных учебных заведений. — К.: Генеза, 2008. (Тема 2. Как различают добро и зло; Тема 16–17. Каковы моральные нормы украинского народа). 2) Власов В., Данилевская Е. Вступление в историю Украины: Учебник для 5-го класса общеобразовательных учебных заведений. — К.: Генеза, 2008. (Вступительная беседа, с. 5–7).

Рекомендуемое время для проведения отдельных частей занятия: часть 1 (10–15 мин.); часть 2 (20–30 мин.); часть 3 (30–45 мин.); часть 4 (30–45 мин.); часть 5 (30–45 мин.).

Содержание занятия

Часть 1. Кто такие евреи? Чужестранцы? (Занятие в начале учебного года в контексте преподавания инвариативных обязательных учебных курсов для учащихся 5 класса; 10–15 мин.).

Вопрос учителя: Как вы думаете, зависят ли отношения между народами от характера исторической эпохи? Насколько эффективны сознательные усилия людей в формировании толерантного (терпимого) и доброжелательного поведения в обществе?

Толерантность (от лат. *tolerantia* — терпение) — социологический термин, обозначающий терпимость к чужому образу жизни, поведению, обычаям, чувствам, мнениям, идеям, верованиям (<http://ru.wikipedia.org/wiki/Толерантность>).

1) Предмет «Вступление в историю Украины» (с. 5). Учитель должен дополнить содержание первого занятия по истории Украины следующим суждением: «Поликультурность на украинской территории возникла на основе полиэтничности. Это порождало позитивные и негативные последствия». Рекомендуется короткий рассказ учителя о разных народах (тавры, киммерийцы, скифы, сарматы, греки, евреи др.). Часть из них исчезала с исторической арены, другие сохранились. Отношения между народами в древние времена — чаще враждебные из-за постоянной борьбы за территории обитания.

Историческая справка о расселении евреев на территории украинских земель в древнее время (http://ru.wikipedia.org/wiki/История_евреев_в_России): Евреи впервые появились на примыкающей к Чёрному и Азовскому морям территории Восточной Европы не позже II—I веков до н. э. Они жили в греческих колониях и их разговорным языком был древнегреческий язык. Среди евреев были знатные горожане и воины. В конце IV века в Боспорском царстве жили евреи — потомки тех, кто был изгнан во времена ассирийского и вавилонского пленений, а также участников восстания Бар-Кохбы. Таманский полуостров был крупным центром сосредоточения евреев; византийский хронист Феофан в 671 году отмечал: «...в городе Фанагория и его окрестностях около живущих там евреев проживают также и многие другие племена». Источники начиная с IV века подтверждают, что в Крыму существовали армянские города с еврейским населением в пределах от 10 000 до 30 000 жителей в каждом.

Рекомендация: часть рассказа учителя дополнить сообщениями учащихся [8, с. 42–48; 9].

2) Предмет «Этика» (Тема 1, урок 2 «Как различать добро и зло», с. 18: о моральных правилах, которые записаны в наиболее важных религиозных книгах (Библия, Коран, Тора и других)).

Вопрос учителя: Что вы знаете о религиозных книгах разных народов (историко-этнические, географические и теософские характеристики)? Какова их этическая значимость?

Историческая справка (<http://ru.wikipedia.org/wiki/Тора>): Рекомендуется привести цитату: «Тора — это ещё и Закон, устанавливающий для человека нормы поведения, в значительной мере определяющий его поступки и характер отношений между людьми, направляющий в верное русло человеческие мысли, мечты и желания — к осуществлению замысла всего Творения, заложенного в Торе. В этом смысле Тора — путь жизни; она указывает человеку цель, к которой тот должен стремиться в своём духовном и физическом существовании в мире. Не случайно слово «Тора»

происходит от того же корня, что и *horaa* — «учение», «указание», — Тора указывает дорогу к Всевышнему». — Роза о тринадцати лепестках. Глава V. Тора., р. Адин Штейнзальц, глава Института изучения иудаизма (Иерусалим), глава отделения иудаики Академии мировых цивилизаций в Москве».

Вопрос учителя: В религиозных книгах изложены позитивные этические нормы. Почему же люди враждебно относятся к другим? Чувствовали ли вы на себе враждебность других, что не было связано с вашими отрицательными поступками?_

Рассказ учителя: Враждебность в XX веке в годы войны достигла Холокоста — физического истребления евреев нацистами в годы Второй мировой войны.

Обобщение: Евреи в силу многих исторических причин расселены по территории Европы. Их история и культура стали частью истории народов Европы в том числе Украины. Евреи ассимилировались, влились в культуру тех государств, гражданами которых стали по воле истории. Чужими они стали только для тех, кто извлекал из этого «еврейского фактора» наживу.

Часть 2. Холокост — Катастрофа — Шоа. 20–30 мин.

Рекомендация: Целесообразно провести занятие-лекцию в период, приближенный к 27 января, Международному дню памяти жертв Холокоста, установленному Генеральной ассамблеей ООН (День освобождения Освенцима/Аушвица в 1945 г.).

Рассказ учителя: Существуют разные названия массового уничтожения евреев в годы Второй мировой войны. Холокост (с англ. Holocaust — всеожжение) чаще употребляют в постсоветских странах; Катастрофа (с англ. Catastrophy) и Шоа (с яз. иврит — бедствие) — в Израиле и других странах мира.

Дополнение

Энциклопедия Катастрофы, избранные статьи.

(<http://www1.yadvashem.org/yc/ru/holocaust/encyclopedia/22.asp>)

Катастрофа (на иврите: Шоа) — термин, которым обозначают систематическое уничтожение европейского еврейства нацистами во время Второй мировой войны. Принятый в английском и ряде других языков термин «Холокост» происходит от греческого слова «холокаустон» («всеожжение»). В Библии это слово означает жертву Всевышнему, полностью сжигаемую на жертвеннике. С течением времени оно стало означать крупномасштабную бойню или разрушения.

Ивритское слово «шоа», с первоначальным значением — «разрушительный вихрь», впервые было использовано для обозначения уничтожения европейских евреев в брошюре, опубликованной в Иерусалиме Объединенным комитетом помощи евреям Польши. Эта брошюра была озаглавлена «Шоат Йеудей Полин» («Катастрофа евреев Польши»). В нее входили статьи и свидетельства о преследованиях восточноевропейского еврейства после начала Второй мировой войны в сентябре 1939 г. Свидетельства были написаны или продиктованы евреями-очевидцами, которым удалось бежать; среди них несколько известных лидеров польского еврейства. Однако термин «шоа» почти не применялся вплоть до весны 1942 г. Вместо него многие говорящие на идише евреи предпочитали использовать термин «хурбан», также обозначающий разрушение и катастрофу, исторически относящийся в первую очередь к разрушению храмов в Иерусалиме — Первого в 586 г. до н. э. и Второго в 70 г. н. э. Весной 1942 г. иерусалимский историк Бен-Цион Динур использовал термин «шоа» применительно к истреблению европейского еврейства и назвал этот процесс «катастрофой», подчеркивая его уникальность. Евреи Палестины вскоре стали широко использовать этот термин по отношению к уничтожению еврейских общин в Европе. Английский термин «Холокост» в значении истребления нацистами европейских евреев вошел в употребление к 1950-х гг. Хотя этот термин иногда применяется и по отношению к другим группам, уничтожаемым нацистами, строго говоря, эти жертвы не считаются жертвами Катастрофы (Холокоста), и они не включены в общепринятое число шести миллионов жертв Катастрофы.

Вопрос учителя: Что такое геноцид? В чем сущность политики нацистов в годы Второй мировой войны?

Рассказ учителя: В 1943 году еврейский адвокат Рафаэль Лемкин впервые употребил понятие «геноцид» — физическое, экономическое или культурное уничтожение этнических групп или целых народов. В 1948 году ООН приняла конвенцию, направленную против геноцида как преступления. Жертвами Катастрофы историки считают 6 миллионов евреев Европы. Однако, полного поименного списка жертв не существует. До конца войны нацисты уничтожали даже следы от лагерей смерти; сохранились свидетельства о вывозе или уничтожении уже похороненных останков людей перед приходом советских войск. В Музейно-научном центре «Яд Вашем» (Иерусалим, Израиль) и Национальном мемориале Шоа и Героизма (Париж, Франция) сохраняются персональные документы, которые свидетельствуют приблизительно о четырех миллионах жертв. Неполнота данных объясняется тем, что часто еврейские общины уничтожались полностью, не оставалось родных, близких, друзей, которые могли бы сообщить имена погибших. Война разбрасывала людей, и те, кто выжил, отказывались сообщать о своих родных как об умерших, в надежде на встречу с ними. Огромное количество людей были уничтожены на территории СССР, куда доступ зарубежным исследователям был закрыт, где говорили о погибших евреях только как о «советских гражданах». Человечество никогда не сможет полностью понять Катастрофу и ответить на все непростые и во многом ужасающие «почему». Но главный урок геноцида евреев осмысливается современниками, как то, что не ушло в прошлое. Напротив, Катастрофа — это прямая угроза общему будущему человечества. Сегодня исследователи называют Катастрофу парадигмой XX–XXI века. Еврейская судьба осмысливается как зеркало судьбы общечеловеческой. 12 марта 2000 года в ходе традиционной воскресной мессы в соборе Святого Петра Папа Иоанн Павел II публично покаялся в грехах католической церкви. Он просил прощения и признал вину церкви грехом преследования евреев наряду с расколом церкви и религиозными войнами, крестовыми походами, презрением к меньшинствам и бедным, оправданием рабства. Никогда в истории человечества ни одна религия или конфессия не приносила подобного покаяния. Иоанн Павел II признавал обвинение в адрес Католической церкви — в частности, в молчании во время событий Второй мировой войны и Холокоста, когда

католические священники и епископы ограничились спасением отдельных евреев и других преследуемых нацистами людей (см. историю раввина Золли и мн. др.).

Рекомендация: для усиления эмоционального непрямого влияния рассказать учащимся притчу. «Однажды молодой персидский принц по имени Земир, приказал своим придворным ученым написать историю человечества так, чтобы он мог делать меньше ошибок как монарх, образованный опытом прошлого. Через двадцать лет мудрые люди появились перед монархом, тогда уже королем, сопровождаемые караваном, который состоял из двенадцати верблюдов, каждый из которых вез 500 томов ученых книг. Король попросил их сделать более короткий вариант, и они вернулись после еще двадцати лет с тремя верблюжьими грузами. И когда им король опять приказал сократить количество научных трудов, то после еще десяти лет они пришли к нему с грузом на одном слоне. После еще трех лет один ученый появился с единственной книгой, которую вез на осле. Король был на смертном одре и вздохнул: «Я умру без знания истории человечества. Сократи, сократи!». — «Ваше Величество, — ответил ученый, — я просуммировал все в трех словах: «Они родились, они страдали, они умерли!»».

Эта притча принуждает задуматься о многом. В частности о смерти и памяти об ушедших. Еврейский народ относится к числу тех, которые несут в себе духовную силу и радость жизни; погибая физически, не утрачивали духовности.

Не случайно в музее «Яд Вашем», в музее Варшавского гетто в Израиле зажженный огонь, трепетание пламени свечи — символ памяти о погибших. Это символ освещения пути к новой жизни; для тех, кто принимает на себя обязательство не допустить тьму забвения и насилия.

Я скорее зажгу свечу, чем буду проклинать тьму.

Элеонора Рувельт

Задание учителя: Провести опрос родственников, знакомых о свидетелях истории Катастрофы.

Вопрос учителя: Как вы думаете, как относилось нееврейское население оккупированных нацистами стран к проблемам евреев?

Историческая справка: Реакция мирного населения на уничтожение евреев.

(http://www1.yadvashem.org/yv/ru/education/courses/history_of_shoah/lesson8.asp)

Большая часть населения Украины и других стран Восточной Европы не была задействована напрямую в уничтожении евреев. Тем не менее, это уничтожение происходило у всех на глазах, и реакция на него была разной. На территории СССР, а зачастую и в Западной Европе, имел место массовый феномен сдачи евреев нацистским властям. Иногда позиция населения была пассивной. Позиция местного населения часто менялась, когда дело доходило до массовых убийств. Реже, это было очень опасно (цена спасения — собственная жизнь), евреям помогали. Таких называют Праведниками народов мира.

Историческая справка: О Праведниках народов мира

(http://www1.yadvashem.org/yv/ru/education/courses/history_of_shoah/lesson10.asp)

«Праведники народов мира» — официальное звание, присваиваемое мемориалом «Яд Вашем» представителям других народов, которые, рискуя жизнью, спасали евреев в период Катастрофы. Эти слова взяты из Талмуда (важнейшего в иудаизме сборника раввинских дискуссий о еврейском законе, этике, обычаях и истории): «Праведникам народов мира уготовано место в мире грядущем». Там речь идет о неевреях, которые соблюдают «Семь заповедей потомков Ноя».

В 1953 году израильский парламент принял «Закон об увековечении памяти мучеников и героев», заложивший основы для создания в Израиле государственного мемориала Катастрофы «Яд Вашем» (Иерусалим) и возложивший на него задачу увековечения имен тех, кто заслужил звание Праведника народов мира. Закон дал точное определение термину «Праведник народов мира» в контексте Катастрофы европейского еврейства: **«Праведники народов мира — это неевреи, которые, рискуя своей жизнью, спасали евреев во время Второй мировой войны»**. Были разные категории спасителей евреев в зависимости от мотива поступка. Важно, что спасателями, как правило, двигало нежелание спокойно и бездейственно наблюдать за уничтожением целого народа. Человеколюбие, не разумный логический выбор и решение, а порыв и видение человека. Именно поэтому память о Праведниках народов мира, о тех единицах, которые вопреки инстинкту самосохранения решили вмешаться в ход истории, должна быть сохранена навсегда.

Часть 3. Еврейские дети и Холокост. 30–45 мин.

Вопрос учителя: Как вы думаете, почему наиболее трагичной была судьба еврейских детей в годы Катастрофы?

Рассказ учителя: Судьба детей наиболее ужасна — нацисты определили им полное уничтожение: малая пригодность к труду и возможность мщения, не должны остаться свидетели геноцида. Годы Катастрофы сломали много детских судеб: среди 6 миллионов погибших полтора миллиона — дети.

Рекомендация: Использовать материалы книг Ирит Абрамской «Три куклы» и «Еврейские дети Украины — жертвы Холокоста» [1; 10, Ч. 1, с. 12–13]. **Дополнительные средства:** визуальные и аудиоматериалы по выбору учителя.

Рассказ учителя: (соответственно избранному источнику). Например, символом экспозиции Зала детей в Музее варшавского гетто в Израиле стало изображение бабочки. Сохранился рассказ о детях гетто. Играясь, пытались поймать бабочку. Она вылетела за высокую стену ограждения. Кто-то из детей грустно вымолвил: «И бабочки не могут здесь жить...».

Часть 4. Что такое толерантность? 30–45 мин.

Рекомендация: Занятие можно провести как приложение к уроку по этике (Данилевская Е., Пометун Е. Этика: Учебник для 5-го класса общеобразовательных учебных заведений. — К.: Генеза, 2008. (Тема 2. Как различают добро и зло; Тема 16–17. Каковы моральные нормы украинского народа, пункт 4. «Почему нужно знать обычаи разных народов, которые живут в Украине», с. 102).

Вопрос учителя: Приведите примеры толерантного поведения. Приведите примеры нетолерантного поведения. Как вы думаете, каковы причины таких противоположных типов поведения?

Часть 5. Какой является наша память? 30–45 мин.

Рекомендация: Можно использовать книгу с фрагментами прилагаемых видеоматериалов «Назустріч пам'яті: навч.-метод. посібник до фільму про Голокост в Україні «Назви своє ім'я» / Авт.-упоряд. О. Войтенко, М. Тяглий. – К.: Оранта, 2007. – 240 с. (Тема 2. Хіба євреї чужинці? Тема 10. Бабин Яр: Якою є наша пам'ять?).

Вопрос учителя: Почему современникам важно помнить об истории Холокоста?

Рассказ учителя: 27 января отмечается Международный День Катастрофы. Полтора миллиона евреев замучены во времена Второй мировой войны на территории Украины. Почти в каждом уголке Украины есть «свой» День памяти Катастрофы. В городе Севастополе 12 июля 1941 года начались акции по убийству евреев.

В посмертных письмах погибшие часто писали: «Помните, что мы жили, что у нас были имена! Помните! Помните! Помните!».

Мы знаем, что ушедший из жизни человек без памяти о нем умирает дважды.

Мы – помним и преклоняемся перед безвинно погибшими.

Заключение

Современники имеют все возможности признать исторические ошибки, извиниться, исправить и не повторять их.

Память истории... История памяти... Два направления осмысления уже прошедшего.

Память истории: ЧТО, ГДЕ, КОГДА БЫЛО?

История памяти: ЧТО И КАК ОБ ЭТОМ ДУМАЕМ? (честно – нечестно, что скрываем, в чем нелицеприятно нужно признаться и, если нужно, покаяться). Мерило нравственности по отношению к прошлому.

Остро стоит проблема причин Холокоста. Почему так быстро прививалось равнодушие и жестокость. Это социально присуще каждому человеку? Как учить этическим нормам? Учить нравственным идеалам добра, человеческого достоинства, чтобы современники не упрощали, не искажали, не вычеркивали из сознания истории память прошлого. Какова мотивация к ДОБРУ?

Философ истории Марк Блок, погибший в рядах французского Сопротивления, в «Апологии истории», в защитительной речи в пользу истории, рассуждает: «...наша цивилизация всегда многого ждала от своей памяти. В настоящее время мы в этом смысле находимся пока лишь на стадии «экзамена совести». Всякий раз, когда наши сложившиеся общества, переживая непрерывный кризис роста, начинают сомневаться в себе, они спрашивают себя, правы ли они были, вопрошая прошлое, и правильно ли они его вопрошали».

Он писал «Апологию истории» в годы Второй мировой войны, в период гитлеровской оккупации Франции, труд не закончен...

Ученый возвел историческую науку в ранг нравственных наук. Он призывает защитить историю от тех, кто забыл ее и не желает или неспособен извлечь из нее должных уроков: «В области духовной жизни не менее, чем во всякой другой, страх перед ответственностью ни к чему хорошему не приводит».

Авторы учебников для школьников по краеведению Е. Б. Алтабаева и В. В. Коваленко так интерпретировали соотношение истории и памяти: «Древние греки считали историю дочерью памяти и внучкой времени. Мы иногда называем матерью жизни. Как дерево не может жить без корней – оно сохнет и гибнет, так и человек без исторической памяти не имеет будущего и общество может стать толпой...».

Список литературы и других источников:

1. Материалы курса «История Катастрофы европейского еврейства»: <http://www1.yadvashem.org/yv/ru/holocaust/encyclopedia/22.asp>, http://www1.yadvashem.org/yv/ru/education/courses/history_of_shoah/lesson8.asp, http://www1.yadvashem.org/yv/ru/education/courses/history_of_shoah/lesson10.asp
2. Абрамская И. Три куклы. – «Яд Вашем», 2007.
3. Абрамская И. Стоящие в стороне или стоящие рядом. – «Яд Вашем», 2007.
4. Еврейские дети Украины – жертвы Голокоста. – К., 2007.
5. Войтенко О. Почему опять о Холокосте? // Уроки Голокосту (Інформаційно-педагогічний бюлетень УЦВІГ, Київ). – 2008. – № 5 (17). – С. 7–8.
6. Войтенко А., Комаров Ю., Костюк И. Я, ти, він, вона / Пос. для вчителів з антидискримінаційної поведінки. – Дрогобич, 2009.
7. Войтенко А., Кандеева С. Кто твои соседи? / Учебно-метод. пособие. – К., 2005.
8. Жадько О. Холокост – проблема европейская // Уроки Голокосту (Інформаційно-педагогічний бюлетень УЦВІГ, Київ). – 2008. – № 5 (17). – С. 8.
9. Назустріч пам'яті: навч.-метод. посібник до фільму про Голокост в Україні «Назви своє ім'я» / Авт.-упоряд. О. Войтенко, М. Тяглий. – К.: Оранта, 2007. – 240 с.
10. Нариси з історії та культури євреїв України. – К.: Дух і літера, 2009. – 440 с. з іл.
11. Подольський А.Ю. Уроки минулого. Історія Голокосту в Україні / Уч.-метод. пос. – К.: Сфера, 2007. – 100 с.

Ольга Кучер,

преподаватель общественных дисциплин школы № 22, г. Севастополь

**ПРОГРАМА
«ІСТОРІЯ ТА УРОКИ ГОЛОКОСТУ»
ДЛЯ 10 КЛАСУ (ІСТОРИЧНОГО ПРОФІЛЮ)**

Автор: Коломієць Лариса Анатоліївна, учитель історії

Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів № 17, спеціаліст вищої категорії, старший вчитель

Пояснювальна записка

Головна мета сучасного загальноосвітнього навчального закладу в Україні – виховання соціально зрілого, працелюбного, відповідального громадянина України. Виходячи з цього, історична наука покликана розвивати історичну свідомість, критичне осмислення минулого, прогнозування майбутнього, відповідальність за власні дії, сприйняття ідей гуманізму та патріотизму, поєднання національних і загальнолюдських цінностей; формувати толерантне, неупереджене ставлення до інших народів, груп та особистостей; сприяти інтересу та повазі до історії культури інших народів.

Сучасний світ характеризується полі культурністю, відкритістю, розвитком демократії. Але проблеми расизму, дискримінації та антисемітизму продовжують існувати. Допомогти розв'язанню цих проблем покликаний даний курс, що є частиною проекту, який поширений в 11 країнах Європи і передбачає створення та розповсюдження матеріалів з історії євреїв та антисемітизму в Європі. Використання цих матеріалів в Україні стало можливим завдяки діяльності Українського центру вивчення історії Голокосту та Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба».

Голокост – це тотальне знищення євреїв Європи в роки нацизму та Другої світової війни тільки за їх національне етнічне походження. Нацистський геноцид щодо єврейства – трагічна і складна сторінка історії ХХ ст., яка зачепила усе населення Європи, умовно розділивши його на катів, жертв та спостерігачів. Її осмислення та розуміння сприятиме вихованню толерантності, поваги до людської гідності.

Курс «Історія та уроки Голокосту» покликаний розширити знання учнів 10 класу з історії, показати полі культурність людського суспільства, переплетення долі українців, поляків, євреїв, протистояти поширенню расизму, дискримінації та антисемітизму в молодіжному середовищі.

Курс складається з трьох частин. Перша – розглядає історію появи єврейських громад у Європі, відображає їх життя та внесок у європейський розвиток напередодні Другої світової війни, особливості їх існування в СРСР. Друга частина змальовує історію Голокосту з його жорстокістю, трагедіями, особливістю проявів в різних країнах світу та регіонах. Третя частина курсу – збереження світової пам'яті, осмислення уроків Голокосту.

	Дата	Тема	Вимоги до навчальних досягнень учнів
1		Вступ. Мета та завдання курсу	
Частина I. Євреї до початку ХХ ст.			
2		Хто такі євреї? Про євреїв та юдаїзм	Учень (учениця) зможе: Показати на карті кордони держав, в межах яких проживали євреї; Пояснювати поняття та терміни: асиміляція, ашкенази, антисемітизм, діаспора, іврит, юдаїзм, синагога, їдиш, кримчаки, смуга осілості, Тора, хасидизм, хаскала, акція, депортація, бойкот, нацизм, «Кришталева ніч», нацизм Характеризувати та порівнювати умови проживання, традиції та стосунки з представниками інших етносів і народів. Визначати етапи політики нацизму щодо євреїв.
3		Поява єврейських общин на теренах сучасної України	
4		Під владою Литви та Польщі.	
5		Євреї у складі Російської імперії.	
6		В імперії Габсбургів.	
7		Релігійне життя. Хасидизм.	
8		Єврейський світ Європи на поч. ХХ ст.	
9		Життя євреїв Західної України у складі Польщі, Румунії та Чехословаччини.	
10		У складі Радянського Союзу.	
11		Нацистська Німеччина та євреї. 1933–1939рр.	
12		Побут, традиції та культура.	
13		Урок узагальнення.	

Частина II. Друга світова війна.			
14		Спроба вирішення єврейського питання у Західній Європі.	Учень (учениця) зможе: Показати на карті територіальні зміни та розташування нацистських концтаборів; Пояснювати поняття та терміни: геноцид, айнзацгрупа, гетто, Бабин Яр, Зірка Давида, колабораціонізм, юденрат, табір смерті, Ванзейська конференція, Праведник Народів Світу, Шоа. Встановлювати хронологічну послідовність подій, пов'язаних з Голокостом. Визначати особливості Катастрофи на теренах різних країн Європи. Аналізувати свідчення очевидців, працювати з щоденниками, документами та спогадами. Критично оцінювати різні точки зору на події війни та обґрунтовувати власну позицію.
15		Поділ нацистами України. Дистрикт Галичина.	
16		Гетто. Боротьба за виживання.	
17		Операція «Райнхард».	
18		Єврейські громади Буковини та Закарпаття.	
19		Голокост на теренах Райхскомісаріату «Україна».	
20		Події на території нашого краю.	
21		Колаборація - найскладніша проблема історії.	
22		Праведники народів світу.	
23		Рух опору в період Голокосту.	
24		Урок узагальнення.	
Частина III. Світ після війни.			
25		Утворення держави Ізраїль.	Учень (учениця) зможе: Пояснити поняття та терміни: дискримінація, антисемітизм, ксенофобія, меморіал. Розповісти про заходи по збереженню пам'яті про Голокост у країнах Європи. Визначати суперечливі явища в діях політиків та урядів. Характеризувати підхід історичної науки незалежної України до питання збереження пам'яті. Вміти відрізнити офіційну позицію від дії пересічних громадян.
26		Європа та єврейське питання після війни.	
27		Відношення до Голокосту в СРСР.	
28		Відновлення світової пам'яті на межі ХХ–ХХІ ст. Рішення Генеральної Асамблеї ООН.	
29		Меморіали, музеї, пам'ятні знаки у країнах світу.	
30		Єврейське питання в контексті історії незалежної України.	
31		Антисемітизм — вічна боротьба.	
32		Протидія дискримінації, антисемітизму та ксенофобії.	
33		Підсумкова конференція. Уроки Голокосту.	
34		Представлення власних досліджень з даної теми.	
35		Урок узагальнення.	

Література

- Полянський П.Б. Всесвітня історія. 1914–1939: Підруч. для 10-го кл. загальноосвіт. навч. закл. — К.: Генеза, 2002. — 288 с.
- Гупан Н.М. та ін. Новітня історія України: 11 кл. / Н.М. Гупан, О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. — К.: Видавництво А.С.К., 2007. — 384 с.
- Черкащина в контексті історії України. Матеріали Першої науково-краєзнавчої конференції Черкащини, присвяченої 50-річчю утворення Черкаської області. — Черкаси: Ваш Дім, видавець ПП Дикий О.О. 2004. — 464 с.
- Нариси з історії та культури євреїв України. Видання друге. — К. Дух і Літера, 2008. — 440 с.
- Подольський А.Ю. Уроки минулого: Історія Голокосту в Україні / Навч. посібник. — К. Сфера, 2007. — 100 с.
- Гісем О.В., Мартинюк О.О. Голокост в Україні (1941–1944): Словник-довідник. — Вид. 2-е, випр. і доп. — К.: Сфера, 2007. — 100 с.
- Анна Франк. Щоденник / Пер. з нім. — 2-е вид., доп. і перероб. — К.: Сфера, 2003. — 282 с.
- Навчальні матеріали з історії євреїв та антисемітизму в Європі. 1-3 частини.
- Виховуємо людину і громадянина / Навчально-методичний посібник. ВФ «Відродження», 2006 р.
- Уничтожение евреев СССР в годы немецкой оккупации (1941–1944). Сборник документов и материалов. Яд ва-Шем. Тарбут., 1992. — 426 с.
- Чтобы знали и помнили. Память о катастрофе в Яд Вашем. Иерусалим, 2007. — 329 с.
- Яап Танья. Пятдесят питань про антисемітизм. Переклад з англ. — К.: Дух і Літера, 2009. — 176 с.

НОВИНИ БІБЛІОТЕКИ ЦЕНТРУ

Yad Vashem Studies. – 2011. – Vol. 39. – No. 1. – 323 p.

Завдяки угоді, що її було укладено між бібліотечним відділом меморіалу «Яд Вашем» та Українським центром вивчення історії Голокосту, бібліотека Центру поповнюється новими академічними виданнями «Яд Вашем». Щойно вийшло друком нове число наукового часопису «Яд Вашем Стадіз». Цій номер присвячено пам'яті видатного бельгійського історика, дослідника Голокосту Максима Стайнберга (1936–2010), та містить матеріали, які тематично пов'язані з відомим процесом Айхмана в Єрусалимі. Пропонуємо читачеві перелік статей з нового випуску.

- *Крістоф Кройцмюллер, Інго Луз, Бенно Ніцель.* Нацистські переслідування та стратегії виживання: єврейській бізнес у Берліні, Франкфурті-на-Майні та Бреслау (1933–1942)
- *Артур Шіндлер.* «Прийшов час вирішити остаточно проблему еміграції»: Леон Шонкер та його план єврейської еміграції з дистрикту Катовіце.
- *Авігу Ронен, Хадас Агмон, Азаф Данцігер.* Колаборант чи потенційний рятівник? Процес Баренблата та образ члена юденрата у 1960-х роках в Ізраїлі.
- *Кобі Кабалек.* Комеморація напередодні комеморації: «Яд Вашем» та Праведники народів світу (1945–1963).
- *Ульріх Фріссе.* «З точки зору спостерігачів»: газета «Торонто Дейлі Стар» та як вона висвітлювала в Канаді переслідування євреїв та події Голокосту (1933–1945).
- *Хава Ешколі Вагман.* План «Аляска»: ініціативи євреїв врятувати біженців з нацистської Німеччини.

Беркгоф, Карел. Жнива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою / Пер. з англ. – Київ : Критика, 2011. – 456 с.

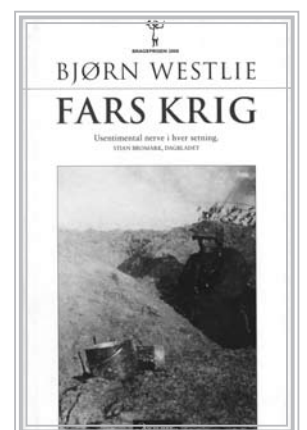
Монографію голландського історика Карела Беркгофа присвячено дослідженню повсякденного життя та стратегій виживання під нацистською окупацією у 1941–1944 роках населення «найбільшої колонії нацистської Німеччини» – Райхскомісаріату Україна, який охоплював чималу частину українських земель. Як прихильник антропологічного підходу, автор робить акцент саме на «людській» історії, а не політичній чи інституційній, та територіальній, а не національній чи етнічній, тому не обмежується виключно українцями, а приділяє належну увагу всім мешканцям краю, зокрема описує геноцид євреїв і ромів, становище росіян і фольксдойчів, українсько-польський конфлікт на Волині тощо.

Також подано зіставлення побуту на селі та в місті, досліджено долю військовополонених, радянський і націоналістичний партизанські рухи, феномен колаборації, перебіг примусових депортацій, культурне та релігійне життя. Особливу увагу приділено висвітленню штучного голоду в Києві, який автор порівнює з Голодомором 1933–1934 років, а також аналізу етнічних ідентичностей та політичних лояльностей, подано висновок про вплив радянських репресивних практик на творення ментальності, що зумовила брак солідарності й опору окупантам в обставинах терору та масового нищення.

Базуючись на широкому масиві архівних документів, публікацій та опитувань, монографія, на думку критиків, є взірцево новаторською, проривною та найгрунтовнішою студією з цієї проблематики. Дослідження буде корисним фахівцям – історикам, соціологам, культурологам, політологам і всім, хто цікавиться історією Другої світової війни та України в ХХ столітті.

Карел Беркгоф (Carel S. Berkhoff), який захистив докторські дисертації з історії в Амстердамському і Торонтському університетах, є провідним науковим працівником у Нідерландському інституті студій з історії війни, Голокосту та геноциду (NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocausten Genocidestudies) Королівської академії наук і мистецтв Нідерландів і викладачем в Амстердамському університеті. Нині готує монографію з історії радянської пропаганди в 1941–1945 роках. «Жнива розпачу» – його перша книжка.

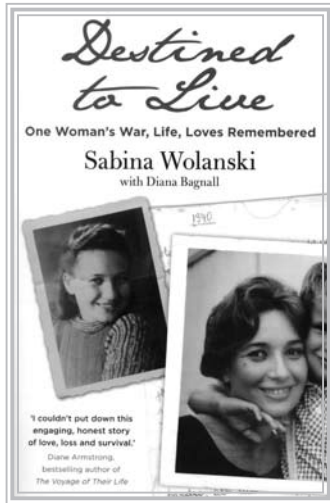
Westlie, Bjørn. Fars Krig. – Oslo : Aschehoug, 2008. – 246 p.

Під час Другої світової війни норвезький хлопець Петер Вестлі був нацистом, який воював на боці німців на східному фронті як солдат СС. Досягнувши певного віку, його син Бьорн усвідомлює значення діяльності свого батька і припиняє спілкування з ним. Однак з часом Бьорн починає розуміти, що батькові було дуже важливо, щоб син дізнався про його минуле. Виявляється, Петер Вестлі записав для сина на магнітофон свою історію.

Ця книга двопланова. З одного боку, вона розповідає про незвичайні взаємини між чоловіком та його батьком, з іншого – описує досвід молодого норвежця, який брав участь у війні

Німеччини проти Радянського Союзу. Автор критично опрацював усі доступні джерела, маючи на меті порівняти розповідь батька з відомими історичними фактами. Він також здійснив подорож Україною слідами батька – по тих місцях, де збройні формування, у яких служив Петер Вестлі, були причетними до вбивств багатьох тисяч євреїв та інших мирних жителів.

Wolanski, Sabina (with Bagnall, Diana). Destined to live: One Woman's War, Life, Loves Remembered. – London, New York, Sydney and Auckland : Fourth Estate, 2008. – 302 p.

Сабіні Воланські було всього 12 років, коли її рідне місто Борислав (нині у Львівській області) було захоплене нацистами. У щоденнику поряд із своїми підлітковими враженнями вона описала і те, що трапилося далі: знущання і терор, убивство її родини та початок власної історії виживання.

Покинувши Європу після війни, Сабіна розпочала нове життя в Австралії, започаткувавши власну справу та створивши сім'ю. Минав час, Сабіна усе частіше почала питати себе, чому саме вона залишилася живою, у той час як багато інших загинули? Яке правосуддя взагалі може бути застосовано до тих, хто скоїв ці злочини? Такі питання спали їй на думку, коли під час судового процесу над чоловіком, який убив її батька та брата, вона зустріла доньку колишнього нациста, яка досліджувала її трагічне минуле.

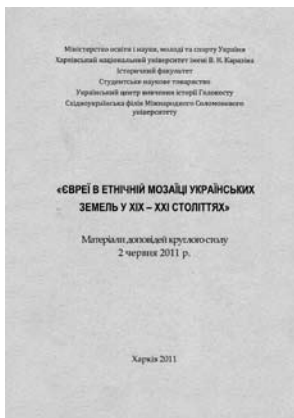
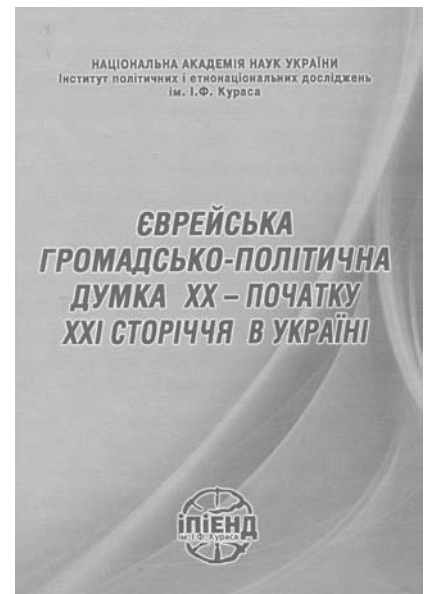
У травні 2005 року на відкритті Меморіалу вбитим євреям Європи у Берліні Сабіна була обрана для виступу, щоб свідчити від імені шести мільйонів тих, що загинули. У своїй промові вона зазначила, що, незважаючи на те, що Голокост забрав у неї все, що вона цінувала, він водночас навчив її, що ненависть та дискримінація приречені на невдачу. На власному прикладі вона довела, що після пережитого можна полюбити і побудувати нове життя, і саме це стало її переконливою перемогою.

Єврейська громадсько-політична думка ХХ – початку ХХІ століття в Україні: Монографія. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 362 с.

У колективній науковій монографії розглядається розвиток єврейської громадсько-політичної думки в Україні в історичній ретроспективі минулого століття, а також подано аналіз сучасних тенденцій розвитку суспільної діяльності українського єврейства на початку ХХІ століття.

Цінною складовою цієї праці є вивчення методологічних підходів та історіографії сучасної єврейської думки. Осмислення історії євреїв України неможливе без оперття на теоретичні засади етнополітики та міжнаціональних відносин і застосування необхідних методів наукового дослідження. У монографії приділяється увага окресленню контурів ідейної та політичної активності східноєвропейського єврейства, подано реконструкцію та інтерпретацію єврейської політичної думки на зламі ХІХ–ХХ століть. Основні ідейні течії розглянуто крізь призму автономізму. Це дозволяє з'ясувати еволюцію поглядів єврейської діаспори і певним чином структурувати комплекс передумов, що сприяли здійсненню автономістських проєктів у національних державах Східної Європи і Балтії у період між двома світовими війнами.

Особлива увага у роботі приділена висвітленню сіоністського руху, який тривалий час становив вагомий частину життя євреїв України. Також у монографії розглядаються проблеми, пов'язані з рівнем сприйняття і осмислення історії Голокосту в сучасному українському суспільстві (стаття А. Подольського «Формування моделей історичної пам'яті про Голокост в українському соціумі: проблеми та перспективи»).

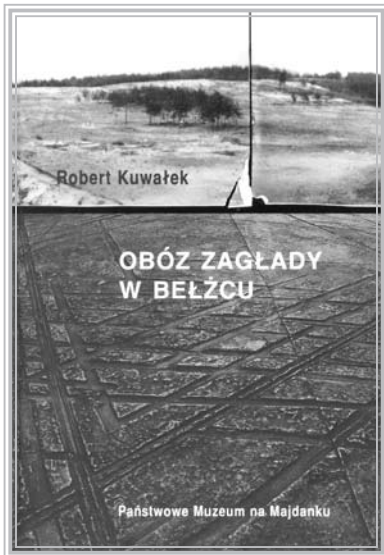
Єврей в етнічній мозаїці українських земель у ХІХ–ХХ століттях. Матеріали доповідей круглого столу 2 червня 2011 р. – Харків : ХНУ ім. Каразіна; Український центр вивчення історії Голокосту; Східноукраїнська філія МСУ, 2011. – 80 с.

Мета ініціаторів круглого столу – Студентського наукового товариства історичного факультету Харківського національного університету – полягала у тому, щоб охопити широку проблематику історичної присутності євреїв на теренах сучасної України, залучити до неї якомога більше науковців, а також сприяти консолідації навколо дослідження цієї теми як студентів-початківців, так і поважних професорів.

До збірки ввійшли роботи на найрізноманітніші теми – від «пошуків реальності»

в юдаїці до життєпису конкретної особи – Романа Корогодського, а поряд з висвітленням трагічних сторінок Голокосту знаходимо життєствердуючі рядки про перспективи сучасної арт-юдаїки. Автори-упорядники – І. Дворкін, Ю. Радченко, А. Харченко, О. Чеботарьов – сподіваються, що «ці тексти стануть ще одним маленьким пазлом, набір яких творить “нову історію України” – поліетнічної та полікультурної держави з майбутнім, повним злагоди та порозуміння народів, що її населяють».

Kuwałek, Robert. Obóz zagłady w Bełżcu. – Lublin : Państwowe Muzeum na Majdanku, 2010. – 296 s.

Книга наукового співробітника Державного меморіального музею «Майданек» Роберта Кувалека про табір смерті «Белжець» – перша монографія, у якій описана історія досі маловивченого місця масової загибелі багатьох тисяч людей. Функціонування першого закладу винищення так званої «Акції Райнхардт» (який діяв з середини березня до кінця грудня 1942 р.) описано у книзі у широкому контексті знищення євреїв на території Генерального губернаторства, а також нацистських депортації єврейських громад з дистрикту Галичина (нині Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області сучасної України). Автор розглядає всі аспекти функціонування табору: від обговорення та ухвалення рішень про заснування табору і до останніх днів його існування, подає детальний опис цього об'єкта, аналіз його персоналу, що складався з есесівців та охоронців, які вербувалися з колишніх радянських військовополонених та проходили навчання у спеціальному таборі у Травниках.

До книги ввійшли розділи, у яких подано інформацію про те, що знали про табір смерті «Белжець» єврейське та польське населення, якою мірою польське підпілля цікавилось тим, що відбувається у «Белжеці», що знали про табір німці, які мешкали на території окупованої Польщі. У книзі також обговорюється тема повоєнної історії цього місця, коли воно та пам'ять про нього були зруйновані, нечастих згадок про нього у шістдесяті роки та нещодавнього спорудження нового Меморіалу.

В основі багатьох розділів книги лежать матеріали архівних джерел, які раніше не вводилися до наукового обігу в польській історіографії. Представлені нові дані про кількість жертв, убитих у таборі «Белжець». У додатку подано детальний список усього транспорту, що прибував на територію табору. Книгу доповнюють фотографії, багато з яких публікуються вперше.

Праця ґрунтується на архівних джерелах, польській, німецькій та американській науковій літературі.

АНОНС НАСТУПНОГО НОМЕРУ

- Про виставку в Києві «Голокост від куль: масовий розстріл євреїв в Україні 1941–1944 рр.». Освітня програма. Видання.
- Освітній семінар для учителів з порівняння історії Голокосту в Україні та Франції (м. Париж, жовтень 2011 р.).
- Всеукраїнська конференція українських учителів-випускників стажувань у Меморіалі «Яд Вашем» (м. Київ, жовтень 2011 р.).
- Літня школа з вивчення Голокосту «Розмаїття стратегій виживання єврейських та ромських громад у Македонії: від спротиву до меморіалізації» (м. Охрид, Македонія, вересень–жовтень 2011 р.).
- Міжнародний колоквиум «Роми, номади та кочівники: європейське непорозуміння» (м. Париж, жовтень 2011 р.).
- Міжнародна наукова конференція «Бабин Яр: історія та пам'ять про масове вбивство» (м. Київ, жовтень 2011 р.).
- Міжнародна науково-практична конференція «Голокост ромів та виклики сучасності: поборюючи ромську дискримінацію та порушення прав людини» (м. Кишинів, жовтень 2011 р.).
- Анонс нового проекту Центру: «Історія Голокосту та права людини».

Адреса редакції:

Український центр
вивчення історії Голокосту
вул. Кутузова, 8, кім. 109
01011, Київ-11, Україна

Тел./факс: (044) 285-90-30

<http://www.holocaust.kiev.ua>

E-mail: uhcenter@holocaust.kiev.ua

Головний редактор:

Анатолій Подольський

Відповідальний редактор:

Михайло Тяглий

Дизайн та комп'ютерна верстка

Руслан Руденко

Літературний редактор

Мар'яна Добоні

Видруковано в ДГВПП

«Зовнішторгвидав України»

Адреса: м. Київ, вул. Воровського, 22,

Тел.: 234-33-04

Наклад: 1000 примірників.